

AKADEMIE DER WISSENSCHAFTEN DER DDR
ZENTRALINSTITUT
FÜR ALTE GESCHICHTE UND ARCHÄOLOGIE

BIBLIOTHECA
SCRIPTORVM GRAECORVM ET ROMANORVM
TEVBNERIANA

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT
1987

HERODOTI HISTORIAE

VOL. I
LIBROS I–IV CONTINENS

EDIDIT

HAIIM B. ROSÉN

BSB B. G. TEUBNER VERLAGSGESELLSCHAFT

1987

Bibliotheca
scriptorum Graecorum et Romanorum
Teubneriana
ISSN 0233-1160
Redaktor: Günther Christian Hansen
Redaktor dieses Bandes: Günther Christian Hansen

ISBN 3-322-00359-0

© BSB B. G. Teubner Verlagsgesellschaft, Leipzig, 1987

1. Auflage

VLN 294/375/13/87 • LSV 0886

Lektor: Manfred Strümpfel

Printed in the German Democratic Republic

Gesamtherstellung: INTERDRUCK Graphischer Großbetrieb Leipzig.

Betrieb der ausgezeichneten Qualitätsarbeit, III/18/97

Bestell-Nr. 666 364 3

14800

PRAEFATIO

Praefantibus ad recensionem nostram Herodoteam liceat nobis illum in nonnullis solitum editionibus conspectum 'de sermone et dialecto' iam illa de causa brevissimis absolvere verbis, ne dicam praetermittere, quod constituendi textus fundamentum volumus ponere quae elaboravimus in nostra Laut- und Formenlehre der herodotischen Sprachform (Indo-germanische Bibliothek, 1. Reihe: Lehr- und Handbücher, Heidelberg 1962), non tantum cum ultima pars 'grammaticae meae' (quo sub titulo illa nostra studia infra passim citabuntur) facultatem det prospiciendae novae rationis decidendi ad textum edendum adhibendae (*Editionspolitik*), sed etiam cum nunc oporteat in usum converti quae principia ex illis studiis grammaticis consequuntur, ita ut hac maxime ratione se distinguat haec nostra a praecedentibus editionibus.

Quoniam moris est — etsi nescio an iure — illum, qui de antiquis linguae Graecae dialectis agere sibi proposuit, primum ad res phonologicas advertere animum, non alienum esse videtur initio de illis rebus tractare, utendo tamen eis quidem criteriis, quae ad huius modi quaestiones vere sunt commoda, id est criteriis orthographicis.

Quod ad res orthographicas attinet, distinctio est facienda inter (1) quae Herodoti aetate recognoscuntur consuetudine fuisse usurpata, et (2) usum atque consuetudinem omnium posteriorum aetatum memoriae per librarios traditae. omnino duae illae res non eodem modo sunt respiciendae.

Quamvis quaeque tradentium aetas illis utatur praeceptis, quae eo ipso tempore vigeant, aetate auctoris nostri (ante edictum illud praeclarum Euclidis archontis Atheniensis) nullae fuerunt leges linguae Graecae 'recte scribendae'; itaque quicumque ad illud tempus respiciens de 'orthographia' loquitur, ἀναχρονισμῷ utitur: posterior demum aetas sibi conscia fuit regulas oportere esse de correctione scribendi, Herodoti autem aequales liberam scribendi variationem a cultu et humanitate non abhorreere censebant.

In eis partibus grammaticae meae (cf. 16–36), quae de rebus phonologicis tractant, usum titulorum illius temporis et eiusdem vel simillimae dialecti liberum fuisse ostendi, imprimis quod ad vocales attinet, et de-

PRAEFATIO

monstravi scripturam *εἶναι* exstitisse in eadem inscriptione in qua *εἶναι* legitur, itemque *κενον* — *κεινο*, *Θεοδωρος* — *Θευδωρος*, *τος* (acc. pl.) — *σαντους*, cet. neque igitur tempore licet alteram formam separare ab altera neque situ sermonis. haec libera variatio, quoad permansit in memoria nostri, conservanda et sustinenda est in recensione, praecipue ubi omnes codices textum tradunt consentientes, ne fide atque auctoritate depriventur verba scripta. ita et *μόνος* conservamus et *μοῦνος*, et *ὄνομα* et *οὔνομα*, *δεξ-* iuxta *δειξ-*, et *θῶμα* et *θωῦμα* (de quo infra agemus), *ἐποίηι* iuxta *ἐποίηε* et similia.

At si variae inveniuntur scripturae in codicibus manu scriptis, non est varietas formarum, sed certa norma vel regula firma constanter ab uno quoque librario adhibita; regulas autem, id est de recta vel vera forma opiniones, non longe videtur a veritate abesse alias fuisse apud alios librarios, prout quisque vel hac vel alia doctrina nitebatur et prout quoque tempore verissimum habebatur iudicium de veritate dialecti.

Pleraeque autem eiusmodi varietates non tam ad litteras quam ad signa lectionis (accentus, spiritus, *ῑῶρα* subscriptum) potissimum attinent, item ad voces vel coniungendas vel seiungendas (*ἐσὸ : ἐς ὁ* vel sim.). qua de re egit iam Gardthausen (*Griechische Paläographie* 394) dicens „dass unsere Handschriften in bezug auf Spiritus, Accente unserer Ausgaben wertlos sind und bei der Constituierung des Textes z. B. von Lachmann und Cobet principiell nicht beachtet werden“. interdum autem varietas doctrinarum vel regularum etiam ad litteras conserendas attinet, quia de hac quoque re erant Byzantinorum praecepta ad textus dialectis confectos scribendos (qua de re v. infra p. LI, ubi de ratione agemus qua Moschopuli memoria cum traditione textus Herodotei cohaeret); idem dicendum est de *ν* q. d. *ἐφελκυστικῶ* (v. infra).

Quod ad quaestiones attinet quales sunt, unam an duas syllabas constituent litterae *ηι* vel *ωι* iunctim scriptae, decidendae illae sunt cum nostris convenienter cognitionibus, quippe cum numerus syllabarum non constet nisi in sermone metris vincto. si codicem A semper vides *ι* adscribere (e. g. *κεκλητισμένος, ἦτε, πατρώιος*), ne ex accentibus quidem positis (qui nihil nisi disciplinam significant librarii) numerus syllabarum colligendus est. accedit quod codices, qui post vocalem longam illud *ι* non conservant, huius modi voces sine *ι* scribunt (censent enim hoc *ι* esse 'subscriptum'), ita ut grammaticae unius potissimum sequentibus fundamenta nobis sit de hac re decidendum nullam tenentibus rationem codicum memoriae. consentientes ergo illis quae dicit Wackernagel (KZ 25, 1889 = Kl. Schr. 209) scribimus *ἦε, -κλήσ-, πατῶος* (sicut scribi solent eae voces in textibus Atticorum Doricorumve scriptorum),

et Steinii rursum sequentes usum varietatem lectionum non referemus eorum codicum, in quibus illud ι deest vel in ipso versu post η vel ω adscribitur.

Scripturam ergo Herodoteae aetatis conservare summum est nobis praeceptum, quod tamen usque ad finem persequi non possumus, quod editores Alexandrinae aetatis vel aliorum temporum magnum numerum variationum scripturae et formarum a 'normis' discrepantium non tolerabant, nisi potuerunt probari e varietate orthographiae Homericae e necessitate metrica nata. cuius rei exemplum unum iam diu est notum (Struwe, Quaestionum de dialecto Herodoti specimina III, Progr. Gymn. Regiomontani 1830, 9; Aly, RhM 64, 1909, 598): ei, qui temporibus antiquis uniformitati in textu recensendo studebant, ab omni inconstantia cum sibi cavere nequirent, vox $\theta\omega\tilde{\upsilon}\mu\alpha$ mox ita scripta restat mox $\theta\tilde{\omega}\mu\alpha$ (itemque in vocabulis inde derivatis), et, ut e locis consensu codicum traditis iudicari potest, in libris I—III $\theta\omega\tilde{\upsilon}\mu\alpha$ existimaverunt esse scribendum, $\theta\tilde{\omega}\mu\alpha$ autem in libris IV—IX (cf. etiam grammaticam meam 238).

Eadem ratione antiqui modo $\nu\tilde{\eta}\epsilon\varsigma$ modo $\nu\acute{\epsilon}\epsilon\varsigma$ tolerabant (sunt enim utriusque formae testimonia in Homero), modo $\delta\nu\omicron\mu\alpha$ modo $\omicron\tilde{\upsilon}\nu\omicron\mu\alpha$, $\mu\omicron\tilde{\upsilon}\nu\omicron\varsigma$ $\mu\acute{\omicron}\nu\omicron\varsigma$, $\xi\epsilon\tilde{\iota}\nu\omicron\varsigma$ $\xi\acute{\epsilon}\nu\omicron\varsigma$ et huiusmodi multa, itemque, quid mirum, magnam abundantiam formarum contractarum iuxta non contractas, quas omnes iam legerant in Homeri textu canonico ad necessitatem metri aptatas.

Veterum editorum haec, ut sic dicam, 'patientia tolerandi' longissime distat a rigore quo res orthographicas recensebant apud scriptores Atticos, qui ante Euclidem archontem de lingua Graeca 'recte' scribenda legem ferentem floruerunt; non est ergo illa patientia ita interpretanda, ut philologos quosdam textum Herodoti consulto propriaque manu 'homerizavisse' censeas (quod Wilamowitz, Philologische Untersuchungen 315, iudicaverat esse 'grauenhafte Verwüstungen'). ultro tot restiterunt in Musis formae ab usu Homérico abhorrentes, ut veteribus philologis enormem aliquam attribueremus imperitiam vel negligentiam, si omnia ea arbitraremur integra mansisse, cum illi textum Herodoteum ad Homericum modum consulto transformarent. in prolegomenis ad textum et sermonem Herodoti (v. grammaticam meam 193—254, imprimis 236—246, et cf. iudicia qualia exprimit inter alios v. d. H. Erbse, Glotta 39, 1961, 220sqq.) gravissimis demonstravi argumentis diutius quam saeculum fataliter erravisse editores et eos qui in dialectos Graecas inquirerent, cum alteram e formis lege variantibus 'veram Herodoteam formam' esse vellent, alteri autem 'depravationis' stigma inurerent. hic convenit iterum dicere nihil, quoad linguam, eas duas formas differre neque esse

nisi varios scribendi modos ad eandem linguae naturam spectantes. in metrica dumtaxat poesi declamatorem adiuvat scriptio 'incontracta' atque adeo 'distracta' ad vocalem pluribus quam una syllaba pronuntiantdam — eodem modo quo etiam in nostrae aetatis cantu est, ubi unum syllabae cacumen in binos tonos dividitur; cui rei simile est quod syllabae quaedam vel brevis vel longae loco sunt positae, cumque adesset variatio scripturae, positio metrica varia in versibus epicis redigendis varietate orthographiae exprimebatur. ubi autem facultas huius varietatis scripturae deerat, contentos esse oportebat vetustissimos editores positionibus metricis minime comprobabilibus, e. g. *ἄθανατος*; itaque etiam A. Meillet dixit apud Legrand in introductione 224: „Dans un dialecte, où coexistent les scansions de *παρός* avec première syllabe longue et avec première syllabe brève, on ne voit pas, pourquoi *οἶλος* et *ὄλος* n'auraient pas aussi coexisté . . .“, et v. grammaticam meam 245s.

Quae cum ita sint, infauste est factum, ut viri docti proficiscentes a suppositione formae alterius 'verae' alterius 'depravatae' alteros codices 'fideliores' alteros 'corruptiores' indicandos esse existimarent. sunt enim duae praecipuae stirpes memoriae, quarum utraque modo hanc modo illam exhibet formarum variantium, nulloque modo forma quaedam constanter in altera stirpe traditur, opposita forma in altera. quo factum est, ut maxima pars virorum doctorum F. Bredowii Quaestiones de dialecto Herodotea (Lipsiae 1846) memoriae librorum manu scriptorum penitus diffidentes sequerentur; dixit enim (11): „Si Herodotus . . . pro norma recentis Ionicae dialecti est habendus, in nostris . . . mss. vix vestigium ullum huius normae est relictum“; quae suspicio ultro translata est etiam in formas, quae — ut exemplis *πόλι*, *βασιλέος* etc. utar — in textu tradito omnino non variant, sed non nisi difficillime in numero formarum 'recentis Iadis' habendae sunt. illis dialectorum peritissimis necesse erat etiam quasdam formas suspectas habere, si opinandum est sermonem nostri in omnibus rebus conformem fuisse dialecto in titulis Milesiis usurpatae; credo autem meam grammaticam monstravisse non licere aggredi ad sermonem Herodoteum huic vel illi loco in geographia dialectorum sito attribuendum, antequam quae memoria codicum traduntur sine ulla opinione praeiudicata examinarentur. idem enim usus orthographicus, etsi variat, qui in titulis invenitur, etiam ultra varietatem *ὄνομα* — *οἶνομα* et sim. vetustissimis Herodoti exemplaribus non est abiudicandus. nihilo secus semper memoria tenendum est vetustissimos editores eas scripturas, quae auctoritate textuum heroicorum non fruantur, nequaquam toleravisse; tales sunt infinitivi in *-εν* (pro *-ειν*) ca-

dentes vel genitivi in -o (pro -ov). sui generis problemata proposita sunt illic, ubi forma extra normam scripta eadem fuit ac alterius vocabuli forma secundum normam scribenda; quid enim esset factum, si grammatici Alexandrini in exemplaribus litteras *εκων* invenissent et oportuisset eos disceptare essetne *ἐκὼν* an *εἰκὼν* ad normam scribendum. quod cum ex interpretatione penderet, fieri non potuit, quin errores vel iudicia male concepta subreperent (sicut aoristi stirpes verborum *δείκνυμι* et *δέκομαι* male distentae, cf. Bredow 152s. et grammaticam meam 29s., et *ὁ γὰρ οὗρος* in plurimis codicibus I 72, 2 scriptum, quamvis ubique *ὄρος* 'mons' ab *οὗρος* 'terminus' distinguatur). eodem etiam modo videtur factum ut *ἱερογλία* legatur in aliquot codicibus V 83, 3 et IV 28, 3 bis in aliis codicibus vocis *θέρως* forma genitivi contra dialectum in *θέρως* (i. e. *θέρους*) esset depravata et IV 73, 2 pro verbo *ἐκπύρους* (scil. *λίθους*) a stirpe Florentina recte transmissio 'Romani' codices *ἐκ πυρός* ad syntaxin male aptum scriberent necnon prorsus omnes V 78 formam *προθυμέετο* exhibeant, quae minime augmento caret, sed potius vocali *ο* longa legenda est (Attice *προθυμεῖτο*), et vero codices Florentini *προεθυμέετο* habeant non contractum. nihilo secus etiam infima aetate ex ignorantia licet dicamus librariorum vitiosae lectiones irrepserunt, ut e. g. IV 66, ubi librarius Mutinensis (et eum vel simile exemplar secuta Aldina editio, cf. p. XXX) serie litterarum *ονομ* in *ἐκάστου ὁ νομάρχης* obvia inductus *ἐκάστου οὐνομάρχης* praebet. haec vero evenisse constat nonnullis rebus, quibus hic illic etiam ad coniecturam utemur prudentissime effectam (v. infra pp. X, XXIV). et cf. *ἦδε* = *ἦδει* I 45, 3.

Studium nostrum varietatis orthographicae e fontibus epigraphicis optime notae fideliter restituendae ne ea de causa diminuatur, quod quasdam formas incommodissime modo explicare possumus. hoc iudicio usus nullum e frequentissimis infinitivis aoristi secundi non contractis (*βαλέειν*) e textu relegavi specie *βαλεῖν* substituta, etsi ignoro, qua ratione vel ex historia vel e structura linguae illud *βαλέειν* explicari possit; in verborum autem 'purorum' infinitivis praesentis temporis variare constat *-έειν* et *-εῖν*. non eam viam secutus sum quam alii editores, qui in textu constanter formam in *-εῖν* praebent notitia critica in apparatu adiecta „-έειν codices“, quae res etsi non obstat quominus aliqui vir doctus formam memoria traditam posthac grammaticae explicet, tamen talem conatum haud mediocriter impedit.

Contra quod ad varietatem formarum *προάστιον* et *προάστειον* attinet, non eodem itinere profecti sumus ea de causa, quod de varietate scripturae *ει* — *ι* Herodoti temporibus vacillante nihil cognovimus itaque *ἀναχρονισμῷ* uteremur si eam nostro imputaremus; est enim illa varietas

manifeste itacismus recentioris Graecitatis. immo vero aliquot locis *προάστειον* consensu codicum traditum in *προάστιον* mutavimus.

Eiusdem naturae, id est itacismi, verisimiliter sunt etiam scripturae *εἰκ-* (pro *οἰκ-*) in formis participii *εἰκός*. ut tamen hoc verbum cum variatione stirpis flectitur (v. grammaticam meam 141ss., ad quae se adiunxit Rix, Münchener Studien 1966, 103—112), cum *εοικ-* inveniatur in singulari indicativi, *οἰκ-* autem cum in indicativi plurali et in coniunctivo tum in participio, magis cavendum est ubi hae formae consensu codicum traduntur.

Aliquot locis veterum errores ingeniosis emendationibus e textu eiecti sunt. vetustissimi editores litteras *δε* non recognoverunt esse *δεῖ* III 155, 6 τὸ δὲ ἐνθεῦτεν ἐμοί τε καὶ Πέρσῃσι μελήσει τάδε (sic codd., debuerunt τὰ δεῖ) ποιέειν (emendavit Reiske), et cf. IV 10, 3, ubi similia demptavi.

Ubi alii libri alia vocum transcribendarum norma utuntur, nobis disceptandum est. quod facillime fit II 72, ubi *οὐδῶν* pro *ὀδῶν* legitur in **TM**, et I 72, 2, ubi et 'Florentini' et 'Romani' codices *ὄρος* pro 'limite' reliquerunt (cum alias semper *οὔρος* pro 'limite' ponatur, *ὄρος* pro 'monte', v. p. IX), 'tertius' autem ramus (de quo v. pp. XXIX et LIV s.) *οὔρος* posuit quod in **TMQ** invenitur, et I 212, 2 τοιούτῳ φαρμάκῳ δολώσας (δουλώσας florilegium Athoo-Parisinum) ἐκράτησας παιδὸς τοῦ ἐμοῦ, necnon IV 10, 1 συμβουλῆς in **RSV** pro συμβολῆς ceterorum. difficillima vero genuinae formae restitutio est VII 86, 1, ubi syntaxis et adiectivum in *-ον* cadens tolerat et infinitivum in *-οῦν* cadentem: . . . πάντες δύο σφέας ἐόντας βασιλέας παραθέσθαι καὶ οὐ δικαιοῦν (δίκαιον stirps Romana) τῷ ἐτέρῳ ἄνευ ἐτέρου ἀποδιδόναι.

Plane inepte agebant veteres etiam in scriptura litteris *-εο-* (potius quam *-ειο-*) statuenda comparativorum superlativorumque ἐπιτηδεότερος IX 2, 1, ἐπιτηδεότατος I 110, 1; 126, 2; frequentissimi huius adiectivi thema in *e* longum quin ceciderit non potest esse dubium, quae res cum aliis dialectis congruit, in quibus usus digraphi *-ει-* constanter traditur. ad illam enim quantitatem vocalis debebant animos advertere illi, qui scripturam redigebant, litterae *ο*, qua comparativi et superlativi illius adiectivi scribuntur, rationem habentes; attamen illius tantum proprietatis Iadis conscii fuisse videntur, quae e differentia suffixorum (Ionice *-ότερος*, *-ότατος*: Attice *-έστερος*, *-έστατος*) patet. duobus quidem locis e primo libro laudatis librarii rebus grammaticis studentes correctiorem, ut videlicet putabant, formam mutatione textus temptabant restituere: quod factum est vel littera *ω* scribenda illo *ε* conservato vel secundum exemplum Attici sermonis litteris *-ει-* scribendis (quae re vera ne in variis quidem lectionibus huius adiectivi usquam apparent):

I 110, 1 *ἐπιτηδεωτάτας* CP^c, *ἐπιτηδαιο*- TS; lectiones miscet D (-ειω-), correctoris vero manus in -ειο- mutat, idem -ειο- praebent R et V, in hoc autem -εο- correctura est restitutum; I 126, 2 -εω- CP, -ειο- DTRMSV. plane videmus codices AB scripturam genuinam, ineptam tamen, constanter conservavisse.

Quamvis *ἐς* praepositio semper ita scripta sit (inveniuntur tamen hic illic in codicibus menda speciei *εἰς*, quibus momentum ad stemma textumve constituendum attribuendum est nullum, sed v. infra p. XXIII s.), libri manu scripti praeverbium complexum *ἐπεισ*- semper consensu ita tradunt, qua de causa reiciendum censemus illud Reiskii *ἐπεσελθοῦσα* pro *ἐπεξελθοῦσα* memoria traditum VIII 99, 2, et *ἐπεξήσαν* quoque praeferrimus VII 110, 2 lectioni *ἐπεσήσαν* codicum ABCP. equidem scripturae *ἐπεισ*- causam prorsus ignorans eam pro tempore conservavi.

Alia res est quod uno solo loco praeverbium *εἰσ*- consensu omnium invenitur in libris; quod cum semper suspectum sit, fas esse credidimus formas ab usu nostri abhorrentes, praesertim cum loco quodam cumulentur, in interpolationis suspicionem adducere, v. quae ad III 70, 2 adnotavimus. item iam v. d. Powell *εἰς* praepositionem III 48, 1 ab optimis codicibus sic traditam, quamvis per syntaxim liceat ponatur, similibus figuris idiomaticis collatis delevit (cf. adnotationem nostram ad locum).

Transeamus hinc ad alias proprietates speciei orthographicae, scilicet ad illas, quae ad consuetudines librariorum omnium aetatum pertinent; quae cum non sint variationes, sed constantem aliquem monstrent usum e variis de orthographia Graeca opinionibus ortum, nobis non sunt eodem modo tuendae quo consuetudines aetatis Herodoteae. nostra iudicia, noster usus, cognitiones nostrae eadem sunt auctoritate atque illa praeceptorum vel philologorum Byzantinorum et litterarum aetatis renascentium.

Itaque usurpabimus normas proprias nostras et usu Teubneriano consecratas. quae res imprimis attinet ad accentus ante enclitica ponendos, qua in re maxime differunt codices manu scripti; nos autem textuum nostro tempore impressorum consuetudinem sequemur. harum rerum nullam in apparatu critico mentionem faciemus; e contrario in apparatu ad normam hodie vigentem omnia scribuntur, ita ut, si inter varias lectiones e. g. forma *τοῦτῳ* alicuius codicis refertur, haec notatio *ι* subscriptum usurpari non indicet nisi liber manu scriptus, de quo agitur, litteram *ι* omnino vel subscribit vel adscribit. ut quovis loco iudicium de memoria recte fieri possit, in conspectu codicum unumquemque describentes referemus, usurpetne *ι* subscriptum quaque ratione usus. eadem etiam de

ν ἐφελευστικῶ (de quo mox agetur) exponemus. desunt haec omnia in anterioribus editionibus, tamen haud minimi sunt momenti. aliter ac Stein fecit in editione sua, nihil de elisione vocalium in codicibus modo observata modo neglecta dicemus in apparatu (cf. infra p. XXV).

Inter scribendi usum Herodoteae aetatis et orthographicas consuetudines posteriorum temporum distinctio quam supra fecimus textus edendi opus hactenus attingit, ut ille usus ad recensionem attineat, ad cuius bonum, si iure fieri demonstratur, est convertenda, hae autem consuetudines attineant ad sermonem litteris effingendum, nec opus est lege aliqua ad eas usurpandas niti, ideoque non licet ad rationem criticam ullum earum faciamus usum.

Voces vel vocum formas palam dissimiles, quae eandem vim vel habent vel habere videntur neque tamen certa quadam lege genuinae variationis scribendi inter se distant, nequaquam licet in vicem positas (variantes) ducere, etiamsi voci vel formae alterius respondeant dialecti, sed quid inter eas intersit diligentissime est exquirendum.

Si viri docti Aly legimus haec (RhM 64, 1909, 117) „Herodot schreibt nicht nur *θωῶμα* und *θῶμα* . . . , sondern auch *Ξέρξην* und *Ξέρξεα*, *χάρην* und *χάριτα*, *ἀδυναμίη* und *ἀδυναστίη*, *ἀνολίκτης* und *ἀοίκητος* . . . , ohne daß man daran denken darf, hier entweder Bedeutungsnuancen zu wittern oder gegen die Überlieferung zu uniformieren“, ne ea verba solam ‘significationem’ stricto sensu spectare interpretemur, sed aliae ‘umbrae’ vel potius distinctiones grammaticae utique ‘odorandae’ sunt et per-vestigandae; cf. grammaticam meam 69–74, 86, 157, et quae infra (p. XVII s.) agemus de differentia inter *ἀπ’ οὗ* et *ἀφ’ οὗ*, de *τοισίδε* et *τοῖσδε*, *κατίει* – *ἐκάθιζε* et multis aliis similibus, cum Herodoti temporibus *π*, *τ* non cum *φ*, *θ* variare neque *ι* post consonantes modo scribi modo omitti cognoverimus.

Cum variatio vere libera memoriae textus traditi non sit propria (unusquisque enim librarius suas regulas normasve constanter sequitur, prout cuiusque animus ad opus erat attentus), varietates in rebus ‘orthographicis’, id est ultra litteras meras coniunctas, examinandae et perscrutandae sunt. quae etsi in universa quidem memoria raro incidunt, hoc exemplo bene confirmantur:

Vario cum accentu legitur gen. pl. *θηλέων*, neque tamen vera et libera est variatio: *παροξυτόνως* scribitur in omnibus vel plerisque codicibus II 18, 2, III 85, 3, IV 2, 1; 156, 1; 186, 2, *περισπωμένως* semper in stirpe Romana (est igitur illa fidelior quoad hanc distinctionem) et interdum in ceteris II 46, 3; 66, 2; 93, 2, III 105, 2. perspicuum est quo differant formae: *θηλέων* adiectivum est ut in *βοῶν θηλέων* IV 186, 2, *τῶν θηλέων*

ἔπιων μίαν III 85, 3, et attributi loco apud substantiva, quod sexum attingit, indifferentia eadem ratione usurpatur qua Latini *lupus femina* et similia dicebant; *θηλεῶν* contra substantivi vim habet ut in II 66, 2: *ἐπεὰν τέκωσι αἱ θήλειαι . . . , ἀρπάζοντες ἀπὸ τῶν θηλεῶν . . . τὰ τέκνα κτείνουσι.*

Etiam *ν* q. d. *ἐφελκυστικοῦ* mentionem fieri oportet inter consuetudines scribendi apud papyros et codices medii aevi. suam quisque enim habet librarius vel memoriae ramus consuetudinem, et libros a correctoribus ad certas quasdam normas litterae *ν* usurpandae retractatos esse plane constat. iure dixit Bredow 102: „Apud Herodotum quidem nunc nostris in exemplaribus perpauca supersunt illius *ν* finalis exempla, ab omnibus communiter retenta; quamquam alibi haud raro ista variant, ac saepius etiam in Codd. Mss. quibusdam illud additum reperitur, aliis non consentientibus“; neque tamen liquet, quas regulas secutus sit unusquisque librariorum. quis primus recenti aetate *ν παραγωγικόν* Herodoto abiudicaverit cuive attribuendum sit, quod novissimo saeculo illa littera in editionibus Historiarum iam non legitur, ignoramus. iam antiquorum grammaticorum pars *ν ἐφελκυστικόν* Herodoteo sermoni defuisse iudicabat (cf. quae infra p. XLIV de usu papyrorum dicemus), laudatque Bredow 103s. sententiam Maximi Planudis (Bekk. Anecd. II 1400b), tantum quod illo loco de Hesiodo agitur, quod nomen pro Herodoti scriptum esse haud iniuste censet Bredow. Planudis discipulus Manuel Moschopulus in § 43 (q. v.) iadem dialectum illo *ν ἐνίοτε* usam esse diserte et plane dicit; illa autem paragraphus iam deest novissimo exemplarium tractatus Moschopuli, illi dico quod in codicibus Musas continentibus inclusum est (v. p. LI) et magis quam cetera exemplaria Gregorium Corinthium sequitur, qui nihil de littera *ν* habet. *ν ἐφελκυστικόν* in titulis Herodoteae aetatis non apparere ficta est fabula.

Tamen non est dubium, quin illud *ν* finale in genuinis textibus nostri neque perpetuo neque ex necessitate aliqua regulae nostrae simili usurpatum sit. post XIV demum saeculum multo latius vagatur. in codice A, in quo *ν ἐφελκυστικόν* parce videmus poni, nusquam vero nisi ubi ‘legitime’ potest, ingentem multitudinem *ν ἐφελκυστικῶν* ad hiatus evitandos post additorum legimus; quod opus videtur duabus esse perfectum vicibus, a manu secunda et a manu recentiori, ut non solum e ductu litterae cognosci potest, sed ex eo quoque, quod saepissime littera *ν* addita vix interstitio inter voces continetur.

Ν ἐφελκυστικόν vel antiquissimae memoriae non erat alienum. usurpat iam Aristarchus I 194, 3 (*ἐστίν*), omniumque aetatum exstant papyri quae id praebent (cf. Paap, De Herodoti reliquiis 88ss.): cum Pap. Ox.

18, 1092, Pap. Zereteli, Pap. Soc. Ital. 1170, tum illud magnum volumen papyraceum, cuius fragmenta tantum supersunt, Oxyrrhynchi 2096. quod totum pervadunt correctiones, etiam de rebus grammaticis, posteriore manu adscriptae, quae *ν ἐφελκυστικά*, quae prima manu posita erant, erasit (I 213; 214, 1). non restat igitur dubium, quin doctrina de sermone Herodoteo *ν παραγωγικῶ* carente iam illis temporibus sit attribuenda.

Florilegium Athoo-Parisinum, quod — ut infra p. LIV demonstrabimus — principalis memoriae paene est instar, *ν παραγωγικόν* ferme constanter et regulariter praebet ambobus fontibus consentientibus.

Tamen inter ramos memoriae, qui — quaequae erat cuiusque de ea re doctrina — *ν ἐφελκυστικῶ* utuntur, non est consensus. plane non absurdum est ante primam recensionem illud *ν* alio modo distributum fuisse vel omnino defuisse in textibus. fieri potest, ut *ν* vetustissima recensione (id est Aristarchi, cf. supra) sit illatum in Herodotum sicut in Homerum, ubi id metri causa (cf. p. VII) saepe etiam ante consonantes scribebant Alexandrini. si vero editoris est unam saltem speciem genuinae et antiquae recensionis ostendere, dignum atque convenientem locum illi litterae finali in textu concedet; ceterum usum atque rationem investigandam posterioribus relinquet. ne multa, editor ne suam propriam opinionem de normis ad *ν* pertinentibus exprimat in textu, sed unam saltem e rationibus vel methodis memoriae testimonio confirmatis.

Hac igitur agimus ratione: (1) omnia *ν ἐφελκυστικά* primae manus codicis A recipiuntur in textum. (2) item recipiuntur illa, quae in florilegio Athoo-Parisino exstant; ubi discrepat A, res in apparatu adnotatur; si nihil est adnotatum, congruit A. (3) illa *ν ἐφελκυστικά*, quae in uno tantum florilegii codice leguntur, inter lectiones varias memoramus. (4) item memorantur in apparatu lectiones papyrorum, quae ab usu vel omissione illius *ν* in codice A discrepant. (5) de illis *ν*, quae posteriores manus inseruerunt in A quaeve in aliis codicibus vel scribuntur vel desunt, in apparatu nihil est dictum; in conspectu codicum vero quantum poterimus accurate exponemus, qua fere ratione unusquisque codex utatur in *ν παραγωγικῶ* usurpando vel negligendo.

Ex his, quae diximus, convenit sermonem Graecum in recensione formare talem, ut nostra erga memoriam fidelitas ipsiusque fidelitatis virtus ubique recognoscantur; hac potissimum indole differet et distinguetur editio nostra ab omnibus eis, quae hoc saeculo in lucem prodierunt. e parte linguisticae quidem artis talia per novissima decennia iam postulabantur; dixit haec v. d. Aly (Glotta 15, 1926, 91): „[man] sollte kein Jota an der Überlieferung ändern“, quae, ut Meilletii utamur verbis

„fournit des formes plausibles, et dont l'intérêt est grand au point de vue linguistique“. quae quamquam dixit vir ille doctissimus in introductione (p. 213) editionis Legrandianae, nihil tamen effecit auctoritas eius, ut ex hac sententia apud ipsum editorem fiat ratio recensendi.

Si recensentium munus id est, ut, quae antiquissima possit obtineri forma textus litteris mandata, illam statuunt restituantve idque faciant amovendis damnis memoriae vitiisque et corruptelis, pro 'vitiis' vel 'corruptelis' illae tantum res sunt habendae, quas vere cognoscamus a norma quadam sermonis esse aberrationes, quae in omnem memoriam vel in partem eius irrepserunt.

Permanemus igitur in illa sententia, secundum quam, quod scientia linguarum recensionem prodesse potest, disruptio est vinculorum, quae si consisterent, constitutionem verae formae sermonis expressi et constitutionem normae sermonis circulo vincirent vitioso: neque enim constitueret hanc grammaticus nisi bona fidaque recensione constituta, neque illam editor nisi norma sermonis cognita; vincula illa rumpi non possunt, nisi textus, sicut librorum memoria traditus est, directa via analysi perscrutatur.

Liceat laudemus quae dixit v. d. M. Leroy in studiis A. Debrunner dedicatis et Sprachgeschichte und Wortbedeutung inscriptis (p. 284) de uniformitate grammatica quae adhuc in editionibus recognoscebatur: „L'examen de l'apparat critique dissipe cette illusion et montre que les éditeurs ont cédé au désir d'unifier le texte en adoptant les formes, qu'ils jugeaient 'dialectalement correctes' ... Quoi tirer de tout cela? Assurément une leçon de prudence. Il est vain de vouloir unifier la langue d'Hérodote et de chercher à en éliminer tous les 'disparates', toutes les 'inconséquences'; l'ionien qu'écrivait le Père de l'Histoire est un parler souple ... , mais [une langue] suffisamment neuve pour n'être pas enserrée dans les préjugés des écoles de grammaire.“ et haec v. d. Paap (de Herodoti reliquiis 92): „Caveamus, ne linguam Herodoti temere uniformem reddamus.“

Descriptioni grammaticae finis propositus est, ut 'mechanismum' (ut dicimus) patefaciat, qui principium vel fundamentum est relationibus 'functionum' vi systematis linguae cohaerentibus, quibus modi loquendi (*Ausdrucksmittel*) varii et distincti inter se referuntur. huius modi grammatica de *distinctionibus et differentiis* imprimis agat; multo demum post neque nisi necesse est quaeret, quae forma vera sit et normae conveniat quaeque depravata et vitiosa.

Nostrae aetatis scientia linguarum periti sibi conscii sunt linguas vel dialectos non tam facie, ut ita dicam, vel materie vocum quarundam vel sonorum quorundam distingui quam differentiis distinctionibusque, quae exstant in hac lingua, desunt in illa. cum ergo de 'norma' loquimur, iam non figuram aliquam formae materie sermonis expressae dicimus, sed potius differentiam vel distinctionem aliquam conservatam, quamvis in

alia dialecto illis, qui illa utuntur quive vel doctissimi ex illa trahunt disciplinam suam, non sit consueta, immo vero plane ignota (cf. REG 89, 1976, XXIV s.).

Ut primum huius rei afferam exemplum, non licet credat philologus substantiva Herodotea in *-ις* (nom.), *-ιος* (gen.) cadentia ad modum vocis *πόλις* flecti, quamvis haec vox frequentissima sit omnium tale thema habentium. in hunc tamen errorem inducti sunt editores Musarum hac una de causa, quod in linguae Graecae dialectis plerisque (ne tamen omnes credas esse v. grammaticam meam 250) omnia in *-ις*, *-ιος* cadentia substantiva eodem paradi-gmate sunt atque *πόλις*. ita pluribus quam quinquaginta locis dativum substantivorum verbalium in *-ι* ad exemplum *πόλι* ab editoribus invenis mutatum, quamquam libri semper *-ει* (*τάξει*, *δυνάμει* etc.) praebent. fortasse illi censebant dativi formas in *-ει* cadentes ut 'atticismos' semper et ubique in codices irrepsisse; sed quae de causa in substantivis deverbis tantum neque in vocabulo *πόλις* illud credamus esse factum? tali ratione edendi sicut velo occultatur et dissimulatur sermonem Herodoteum duo paradi-gmata nominum in *-ις* distinxisse (qua quidem re differt a plerisque dialectis, quae ea non distinguunt): alterum paradi-gma vocabulorum 'abstractorum' (dat. sg. *τάξει* etc.), alterum substantivorum ceterorum (*πόλι*, *βάρι*, *μάντι* masculini generis, cf. grammaticam meam 78 s.). pariter se habent quaedam aliae dialecti titulis conservatae et patriae nostri vicinae. paulum interest illamne distinctionem morphologicam explicare possimus necne, modo constet res; nihilo secus explicationem proponamus quae sequitur. non absurdum enim videtur in substantivis 'concretis' (praecipue in nomine *πόλις*) syncretismo casuum effecto formam dativi e prisco locativo in *-ι* esse tractam, cum in 'abstractis' (quorum locativum rarissime credideris esse usurpatum illo tempore quo tres adhuc distinguebantur illi casus, qui sunt dativus, instrumentalis, locativus) dativus in diphthongum cadens cum instrumentali fusus atque unitus obduraret. aliter ac in aliis dialectis videmus, quae omnes illos casus in unam iam formam reducerunt (Attice in priscum dativum in *-ει*, Dorice in priscum locativum in *-ι*), sermo Herodoteus suo proprio fato ortus systema casuum vetustati multo fidius praebet, de qua re iterum nobis infra erit agendum.

Est alia quoque res, quae propter editorum emendationes arbitrarias e novissimis editionibus non iam potest cognosci; ea est duplicitas stirpium relativarum in casibus obliquis: nam solae verae iudicabantur post Steinium formae *τὸν*, *τοῦ* etc. ab Attico sermone differentes, cum illae aliae *δν*, *οῦ* etc. cum Atticis congruentes, sed codicum consensu permultis locis non minus fide conservatae, ut menda e textibus essent relega-

tae, quod illis tantum locis non faciunt quibus pronomen relativum praepositionem elisione correptam sequitur ($\epsilon\pi'$ $\tilde{\omega}$ vel sim.).

Etsi mihi non contigit in grammatica mea (108—112), ut quanta voluissem claritudine explicarem, qua ratione modo hac modo illa stirpe relativa noster utatur (ut illa in summa fere exponam: quoad hanc rem differunt a ceteris propositionibus relativis illae quae antecedentibus carent), tamen pronomina tradita in textu conservanda sunt. accedit ad hoc, quod compluribus de causis omnino non licet pronomina relativa spiritum asperum initio habentia Herodoto denegare:

1. Particula $\pi\epsilon\rho$ nisi post praepositionem elisione correptam (v. supra) post pronominum adverbiorumque relativorum formas varietate stirpis a nostro usurpatas littera τ incipientes tantum usurpatur etiamque post voces modo anaphoricas vel coordinativas modo subordinativas (e. g. $\tilde{\epsilon}\nu\theta\alpha$, $\tau\tilde{\eta}$ locale, v. grammaticam meam 112), fere numquam vero post $\delta\nu$, $\omicron\tilde{\nu}$ vel similia, quorum natura iam subordinatio est quaeque 'nota' subordinationis minime egent. quare usus particulae $\pi\epsilon\rho$ certum mihi videtur esse signum Herodotum duas usurpasse stirpes relativas.

2. Herodotus praepositiones correptas aspiratas ($\epsilon\phi'$ $\omicron\tilde{\nu}$, $\acute{\alpha}\phi'$ $\omicron\tilde{\nu}$, $\acute{\alpha}\nu\theta'$ $\acute{\omega}\nu$) a non aspiratis ($\epsilon\pi'$ $\omicron\tilde{\nu}$, $\acute{\alpha}\pi'$ $\omicron\tilde{\nu}$) distinguit; illae etsi ubique consensu memoriae traduntur, ab editoribus 'psiloseos' Herodoteae causa eliminabantur et litteris π , τ scribebantur. firma tamen et constans est distinctio inter (1) propositiones adiectivi locum tenentes, quarum pronomen relativum cum praepositione construitur (estque illa quamvis correpta non aspirata, quod spiritus asper ad aliam partem constructionis separatim pertinet) et (2) propositiones adverbiales e pronomibus relativis quae antecedentibus carent natas, in quibus praepositio cum pronomine coaluit ut coniunctionem crearet novam, cuius copulationis vel, ut dicunt, 'univerbationis' signum est sonus 'aspiratus' vel rectius spirans sicut in verbis antea pro compositis sensis $\acute{\epsilon}\kappa\acute{\alpha}\theta\iota\zeta\epsilon$, $\mu\acute{\epsilon}\theta\epsilon\varsigma$ etc. haec demonstravi in grammatica mea 37—42, 163—165, ubi inter multa alia haec potissima attuli eius rei exempla:

(1) $\acute{\alpha}\pi'$ $\omicron\tilde{\nu}$ 'ex quo, von welchem': $\kappa\rho\eta\tau\tilde{\eta}\rho\alpha$ $\omicron\tilde{\iota}\nu\omicron\nu$, $\acute{\alpha}\pi'$ $\omicron\tilde{\nu}$ $\pi\acute{\iota}\nu\omicron\nu\sigma\iota$ IV 66, 1; $\epsilon\pi'$ $\omicron\tilde{\nu}$ 'secundum quem, nach welchem': $\tau\acute{\omicron}\nu$ $\pi\omicron\tau\alpha\mu\acute{\omicron}\nu$. . . , $\epsilon\pi'$ $\omicron\tilde{\nu}$. . . δ $\kappa\acute{\omicron}\lambda\pi\omicron\varsigma$ $\omicron\tilde{\upsilon}\tau\omicron\varsigma$ $\tau\tilde{\eta}\nu$ $\acute{\epsilon}\pi\omega\nu\nu\mu\acute{\iota}\eta\nu$ $\acute{\epsilon}\chi\epsilon\iota$ VII 58, 3;

(2) $\acute{\alpha}\phi'$ $\omicron\tilde{\nu}$ 'ex quo tempore, seildem': $\acute{\epsilon}\lambda\iota\nu\alpha\iota$ $\delta\acute{\epsilon}$ $\acute{\epsilon}\tau\epsilon\alpha$ $\acute{\alpha}\phi'$ $\omicron\tilde{\nu}$ $\tau\acute{\upsilon}\rho\omicron\nu$ $\omicron\acute{\iota}\kappa\acute{\epsilon}\omicron\nu\sigma\iota$ $\tau\rho\eta\kappa\acute{\omicron}\sigma\iota\alpha$ II 44, 3; $\acute{\alpha}\nu\theta'$ $\acute{\omega}\nu$ 'pro quibus, dafür daß, wofür': $\sigma\acute{\upsilon}$ $\kappa\acute{\epsilon}\iota\nu\omicron\varsigma$ $\acute{\epsilon}\lambda\iota\varsigma$, $\delta\varsigma$ $\acute{\epsilon}\mu\omicron\iota$ $\omicron\tilde{\upsilon}\delta\epsilon\mu\acute{\iota}\alpha\nu$ $\acute{\epsilon}\chi\omicron\nu\tau\acute{\iota}$ $\kappa\omega$ $\delta\acute{\upsilon}\nu\alpha\mu\iota\nu$ $\acute{\epsilon}\delta\omega\kappa\alpha\varsigma$. . . , $\acute{\alpha}\nu\theta'$ $\acute{\omega}\nu$ $\tau\omicron\iota$ $\chi\rho\upsilon\sigma\acute{\omicron}\nu$. . . $\delta\acute{\iota}\delta\omega\mu\iota$ III 140, 4; et II 124, 4 ($\acute{\epsilon}\pi\iota$ $\tau\omicron\tilde{\upsilon}$ $\lambda\acute{\omicron}\phi\omicron\nu$, $\acute{\epsilon}\phi'$ $\omicron\tilde{\nu}$ $\acute{\epsilon}\sigma\tau\acute{\alpha}\sigma\iota$ $\alpha\acute{\iota}\pi\nu\rho\alpha\mu\acute{\iota}\delta\epsilon\varsigma$), ubi illud $\acute{\epsilon}\phi'$ $\omicron\tilde{\nu}$ potius 'ubi' veritas ($\lambda\acute{\omicron}\phi\omicron\varsigma$ situm indicat) quam 'in quo' (neque enim in summo colle stant pyramides).

3. Codicum vetustissimorum, inter quos florilegii libri numerantur, librariis adiumentum praesto erat, quo illa τὸν, τοῦ etc. determinativa-anaphorica a pronomibus relativis-subordinativis aequisonis distinguerent: his commata postponunt (neque praeponunt); quo signo distinctionis similiter ac περ particula (v. supra) apud casus obliquos pronominum relativorum spiritu aspero incipientium numquam utuntur; consuetudinem δ, τι scribendi (ut ab ὅτι distinguatur) ex illo usu explicare audeo, cum in codicibus etiam τὸν, δὲ (ubi τὸν non est 'articulus') inveniam. hic usus distinctionis, cum antiquior sit quam corruptelae, quae principales stirpes memoriae separant, ad meliorem recensioem nos adiuvat: II 155, 3:

τὸ δέ μοι τῶν φανερῶν ἦν θῶμα μέγιστον παρεχόμενον, φράσω. stirps Romana
τὸ δέ μοι τῶν φανερῶν θῶμα μέγιστον παρεχόμενον φράσω. stirps Florentina

τό, δέ . . . cod. A, qui est vetustissimus codex stirpis Florentinae; quod comma copulam ἦν ostendit e textu, qui nota propositionis relativae iam erat munitus, excidisse et lectionem verbo ἦν carentem velut propter homoeoteleuton esse corruptam.

Etiam alias formas Atticis aequales, quae cum Ionicis in memoria Herodotea variant, non comprobabant et e textu in adnotationem criticam relegabant editores, qui ne tentabant quidem explicare, qua ratione usurpandi hae ab illis differant. dativi pluralis formae Ionicae τοισίδε opposita est illa quae fertur Attica, sed quadraginta fere locis apud nostrum consensu codicum legitur, vox τοῖσδε ab editoribus in illud τοισίδε, quod melius esse credebant, mutata. τοῖσδε et τοισίδε non eundem esse casum in grammatica mea (114) demonstravi; notissimum enim est linguas indoeuropaeas differentias casuum veteres in pronomibus fidius conservare quam in nominibus, itemque sermo Herodoteus neque tam longe neque tam celeriter processit in syncretismo casuum pronominalium quam aliae dialecti, inter quas erat Atthis. τ(οι)οῖσδε igitur formam dativi instrumentalis esse recognovimus (ut in νόμοιςι χρέωνται τοιοῖσδε I 216, 1 vel semper cum verbo ἀμείβεσθαι 'his verbis [quae sequuntur] respondere'), τοισίδε contra locativi (e. g. ἐν τοισίδε χωρίοις III 111, 1); eam differentiam, quae non solum cum origine flexionum congruit, sed etiam cum illis quae e comparatione linguarum collegimus, in editione nostra conservamus.

Pronomina veterem speciem maiore fide quam substantiva conservare etiam ex aliquibus aliis patet (cf. grammaticam meam 107), ut e distinctione facta inter τευ, τεο ablativo (quo solo usu vocem habet Homerus) et τινος interdum possessivo (post Homeri aetatem creato, cf. meas Strukturalgrammatische Beiträge zum Verständnis Homers 110s.).

PRAEFATIO

Alia res est de genitivo pluralis nominum mobilium, in quibus Ias et Atthis multum inter se differunt. Attica enim dialectus distinctionem generum sustulit, e. g., in forma *μεγάλων*, Ionica autem retinuit: *μεγάλων* m., n., *μεγαλέων* f. tamen similis ratio patet apud Herodotum codicibus testibus in parte quidem locorum; hoc enim residuum vetustioris iudicetur esse conditionis grammaticae, quod *αὐτέων* vel aliorum pronominum genitivi pluralis genera non distinguunt, cum illud *αὐτέων* saepissime masculino quoque genere usurpet noster (quamquam nimirum etiam forma *αὐτῶν* saepissime invenitur, cf. grammaticam meam 112s.). illud masculinum *αὐτέων* originem mihi ducere videtur ex **αὐτέσων* (femininum vero ad **αὐτάσων* reducendum est), quod cum sanscritico *tesām*, *tāsām* facillime comparabis et communem cum **-ōsōm > -orum*, **-āsōm > -arum* originem videbis habere. illae et aliae linguae indoeuropaeae differentiam inter declinationem pronominum et substantivorum conservant (cf. prae Latinae genitivos *deum*, *horum*) vel declinationem substantivorum declinationi pronominum adaequant (*deorum*); dialectos Graecas aliquas (inter quas est Attica) solas possum memorare genitivum pluralis pronominum illi substantivorum adaequavisse: e *λόγων* vides *αὐτῶν* natum itemque in adiectivis. sermonis Herodotei mixta conditio patet, quia illo tempore relationes grammaticae e veteribus in novas videntur transiisse.

Neve mutes, ut uniformem declinationem obtineas, binas accusativi formas in *-ην* et *-εα* cadentes nominum barbarorum quorundamque Graecorum, quorum nominativus in *-ης* exit, de quibus in grammatica mea 64—74 egi. horum exituum soni illis quae *sandhi* dicuntur regulis de extremis vocum sonis in sententia conserendis subiecti sunt; accusativi enim in *-ν* cadentes in pausa vel ante vocales usurpantur: *ἡ βασιληὴ ἀνεχώρησε ἐς τὸν παῖδα τὸν ἐκείνου Ξέρξην. ὁ τοῖνον Ξέρξης ... VII 4; Ξέρξην ἔκνιζε VII 12, 1; εἶρετο ... τὸν Ἀρισταγόρην, ὁκοσέων ἡμερέων ὁδὸς εἴη V 50, 1; ... οὐκ ἔπειθε τὸν Ξέρξην. τέσσερας μὲν δὴ ... VII 209, 5.*

Inveniuntur hae formae pausaes etiam ante *τ(οι)άδε*, quod apud nostrum eodem modo, quo Attico sermone *ὅτι* particula, orationum rectarum, quae sequuntur, initium designat (vel orationem rectam subordinat, quod, ut doctior lector minime ignorat, non idem est ac in obliquam convertere):

εἶπε πρὸς τὸν Καμβύσην, τάδε ἔμοι ... οὐ δοκέεις ...

Pap. Ox. 1619, III 34, 5

Καμβύσεα ἔμοι

stirps Romana

Καμβύσεα, τάδε ἔμοι

stirps Florentina

- * ἔλεγε πρὸς τὸν Γύγην, τοιάδε Γύγη, οὐ . . . σε δοκέω . . . I 8, 2.
εἶπε πρὸς Ἀμύντην, τάδε σὺ μὲν . . . (Ἀμύντεια MDSV) V 19, 1.

Itaque confirmatur quod p. XXIII de recta apud τάδε distinctione dicemus, i. e. fiat nunc distinctio commate ei particulae anteposito (cf. comma illis *daß*, *that* antepositum); si in aliquibus libris manu scriptis interpunctio invenitur illi τάδε postposita (ut editores adhuc praelis mandabant), memoria tenendum est veteres codices distinxisse post subordinativa (v. p. XVIII), quam distinctionem nos hodiernis usos consuetudinibus ante subordinativa transferre oportet.

Simili ratione de phonetica syntactica ducenda distribuuntur formae accusativi ἄθω — ἄθων et accusativi pluralis πόλις — πόλιας (v. grammaticam meam 64, 83), et in his quoque scribendis memoria codicum conservanda est.

Variant etiam verbi ἔκτῃμαι formae litteris ἐκτ- vel κεκτ- incipientes; teste Eustathio (comm. ad Il. 759; cf. Bredow Quaestiones 287) illae Herodoto adscribebantur, quae res aliquos editores induxit ad formam κεκτ- vel consensu codicum traditam ut 'atticismum' e textibus amovendam. at vices harum 'reduplicationum' certis sunt subiectae conditionibus (v. grammaticam meam 138s., 142s.); nam praeferuntur formae, quarum initia augmento non sunt similia extra indicativum, videlicet ut αὐξήσεις (ut vetustissimi grammatici reduplicationem quoque nominant) in aliis evitetur verbi modis.

Si neutri formae e duabus vice variantibus stigma prorsus 'falsae Iadis' (*unionisch*) erat inustum, non audebant editores utramlibet suo arbitrio e textibus eicere. conservant omnes modo οἶδαμεν modo ἴδμεν, neque vero hac in re grammaticus sufficit ad explicandum (cf. grammaticam meam 147): illi graviore οἶδαμεν pro obiecto adiungitur propositio, cuius una pars exprimit ipsam naturam sciendi (*das Wissen*) vel aliter negationem (οὐδὲν οἶδαμεν II 17, 1, IV 46, 1), cumque quidem sono plenior sit quam ἴδμεν, summam vim gravitatemque sustinere potest illarum sententiarum in quibus exprimitur, utrum sciatur aliquid necne (*daß etwas gewußt wird*, VII 214, 2). ἴδμεν vero, cui pro obiecto merum substantivum adiungitur, id quod 'cognovimus' (*kennen*) exprimit potius quam scientiam (*wissen*) et in talibus usurpatur sententiis, in quibus de re agitur, quam cognovimus (*was wir kennen*): saepissime invenitur in idiomate τῶν ἡμεῖς ἴδμεν 'quod quidem cognoverimus' vel sim.; cf. τὴν . . . Λιβύην ἴδμεν ἐρυθροτέρην τε γῆν καὶ ὑποψαμμοτέρην, τὴν δὲ Ἀραβίην τε καὶ Συρίην ἀργιλωδεστέραν τε καὶ ὑπόπετρον ἐοῦσαν, quod Schweighaeuser vertit 'Libyae solum videmus rubicundum et arenosiozem (germanice optime vertetur 'wir kennen Libyen als eher röllichen und et-

was sandigen Boden'), Arabiae vero et Syriae magis argillosum petrosumque ('als eher lehmigen und felsuntersetzten') (II 12, 3). tamen rarissimis locis frequentia figurae τῶν ἡμεῖς ἴδμεν librarios adduxit, ut temere ἴσμεν scriberent; haec quidem licet emendare.

Cum adhuc de fide erga memoriam dixerimus, nequaquam nisi hac fide veritatem de norma sermonis Herodotei propria praeberi posse, tamen ad illos locos advertere oportet animum, quibus noster a norma dialecti consilio digreditur. qui loci cum rarissimi sint, editorem ad formas emendandas fortasse illiciunt; at ubicumque apparet digressio, nisi interpolatione statuenda explicari potest (qua de re v. infra p. XXII), causa est quaerenda.

Uno solo loco (IV 8, 1) substantivi βοῦς forma accusativi pluralis alias consensu librorum βοῦς scripta incerto testimonio transmissa est; habet enim stirps una βόας, coniuncte vero cum altera forma a dialecto abhorrente (Γηρυνάο): λέγουσι . . . Ἡρακλέα ἐλαύνοντα τὰς Γηρυνάο βόας' (Γηρυνέω βοῦς stirps Florentina) ἀπικέσθαι ἐς γῆν ταύτην . . . ἦντινα νῦν Σκύθαι νέμονται. rectene conicientes Herodotum se ad hymnum Pindari celebrem (fr. 169 Snell = Pap. Ox. 2450) applicavisse (signa textus citati supra posuimus) formas ab Iade alienas conservamus? haud absurdum videtur, cum alio quoque loco noster ad illum hymnum notissimum et sua aetate haud raro laudatum (cf. etiam Pl. Gorg. 484 b 7) explicitis verbis referat: III 38, 4 ὁρθῶς μοι δοκεῖ Πίνδαρος ποιῆσαι νόμον πάντων βασιλέα' φήσας εἶναι (cf. Pind. l. c.: . . . νόμος πάντων βασιλεύς. . . Ἡρακλέος | ἐπεὶ Γαρυόνα βόας . . . ἔλασεν).

Est ubi in formulis antiquitus per gentes Graecas traditis originem digressionis ab Iade factae invenias. permulti loci inveniuntur in nostro in quibus praepositio vel praeverbium συν- nullo codice variante praebetur; at his perpaucis ξυν- legimus:

μετὰ δὲ ἣ τε διαλλαγὴ σφιν ἐγένετο ἐπ' ᾧ τε 'ξείνους ἀλλήλοισι εἶναι καὶ ξυμμάχους' (συμμάχους P) I 22, 4

Σόλων . . . εἶπε· ' . . . οὕτω ὦν, Κροῖσε, πᾶν ἐστὶ ἄνθρωπος ξυμφορῇ . . . ' I 32, 4

συμφορὰ ex c. paroemiogr. R συμφορῇ AT¹ συμφορῇ(ι) T² DRMSV ξυμφορῇ cett. | πᾶν ἐστὶ ἄνθρωπος συμφορῇ conl. Schweighauser πᾶν ἐστὶ ἄνθρωπος συμφορῇ conl. Desrousseaux

οἱ Ἕλληνες . . . ἐχρηστηριάζοντο τῷ θεῷ ὑπὲρ ἑωυτῶν καὶ τῆς Ἑλλάδος καταρρωδηκότες, καὶ σφι ἐχρήσθη ἀνέμοισι εὐχεσθαι· μεγίστους γὰρ τούτους ἔσεσθαι τῇ Ἑλλάδι ξυμμάχους (συμμάχους stirps Florentina) VII 178, 1. conferas et κατὰ τὰ ξυνεθήκατο V 112, 2, ubi D solus quod usitatius erat visum habet συνεθήκατο.

Formulas recognoscis, quarum origo est extra Iadem Herodoti tempore consuetam: I 22, 4 mos dicendi, quo in foederibus inter gentes ictis utebantur Graeci quemque VII 178, 1 ad religionem translatus esse videmus; I 32, 4 γνώμη vel proverbium panhellenicum, immo vero sententia quasi ex ore Solonis Atheniensis audita. sunt haec omnia, ut ita dicam, orationes rectae non nostri, sed aliorum.

Etiam infinitivus ζῆν (ζῶειν I 31, 3, III 22, 4 est forma Herodotea, quae cum ceteris verbi formis sermone nostri semper vocalem -o- continentibus congruit, cf. grammaticam meam 124) gnomarum propria est. invenitur enim una cum substantivo verbali in -tv- a dialecto nostri abhorrenti in sententia τὸ ζῆν ἀπὸ πολέμου καὶ ληιστύος κάλλιστον (V 6, 2), quae gnomica naturam non significatione tantum, sed etiam quod copula caret, patefacit; itidem τεθνάναι βούλεσθαι μᾶλλον ἢ ζῆν (ζῶειν AB Stob., ζόειν CT), αἱ . . . γὰρ συμφοραὶ προσπίπτουσι κτλ. in exhortatione morali erga Xerxem VII 46, 3. simili ratione ἡνδράξατο suffixo Laconico munitum invenis in fabula de priscis rebus Lacedaemoniorum tradita (V 51, 2).

Duobus locis (IV 86, 1, VII 184, 1) substantivi 'navis' altera stirps codicum miram quandam et notabilem formam flexionis conservat, de qua Herodianus tractat (II 553: νεῦς, νεός, νεῖ, II 675: τοῦ ὀνόματος αἱ εὐθεῖαι ποικίλαι, οἷον νεῦς διὰ τοῦ ε, νηῦς διὰ τοῦ η, ναῦς διὰ τοῦ α, νᾱς παρὰ Δωριεῦσι), altera ad Herodoti sermonis canonem adaptat. cum illis duobus locis noster de ratione ad 'normam' magnitudinis vel velocitatis navium mentionem faciat, haud absurdum videtur eum aliquem fontem de rebus nauticis tractantem et aliena dialecto conscriptum citavisse vel memoria tenuisse (variat memoria etiam IV 86, 1 inter νυκτός 'noctu' et νύκτωρ, quod ea praesertim de causa praeferendum videtur quod nusquam alias apud nostrum invenitur): Hecataei verba illa esse veri simillimum est, quod ad proximum locum (IV 86, 4) expressis verbis indicat grammaticus quidam (Cram. Anecd. Oxon. I 287), ubi haec adnotat editor: „Haec fere habet Hdt. IV 86; num ille ex Hecataeo?“

Est ubi, quod primo quasi aspectu deviatio de dialecti normis videtur, meliore interpretatione (neque emendatione quidem, sed, exempli gratia, distinctione apte effecta) sermoni nostri prorsus concinnum esse recognoscatur.

Iam illius rei mentionem fecimus (p. XIX) particulam ὅτι apud Herodotum numquam in initio orationis rectae poni, uno solo tamen excepto loco, si distinctionum punctis ab editoribus positae fidem dares. haec enim leguntur II 113sq., qui locus de Alexandro (Paride) naufrago Helenam secum ducente et nave ad Aegyptum appulsa Proteum regem ut asyllum

sibi det rogante agit: 'tandem Proteus eius hanc (τόνδε) sententiam tulit λέγων ὅτι (quae verba omnes prorsus sic vertunt 'mit folgenden Worten', 'inquiens' vel similiter) 'nisi magni interesse arbitrarer nullum peregrinum interficere, . . . supplicium pro Graeco illo de te sumerem . . . etc.' (II 115, 4). hic melius sequemur iudicium, si interpunctione efficiemus ne in initio orationis ponatur ὅτι insuper illo modo vere supervacaneo, cum pronomen τόνδε verba Protei iam introducat; incipiat ergo oratio a λέγων, quae vox iam primum est verborum Protei et de qua ὅτι pendet. inde interpretatio sequitur inopinata quaedam neque inopportuna: si nunc substantivum, ad quod λέγων casu nominativo congruens spectat, minime potest Πρωτεύς esse, subiectum II^{ae} personae facilius invenias in voce ἡλθες, id est Alexander, cuius propria mens et argumentatio ὅτι particulae auxilio in Protei oratione ipsius regis sententiae atque iudicio (νῦν ὦν, ἐπειδὴ περὶ πολλοῦ ἡγῆμαι κτλ.) rhetorico modo praemittuntur (cf. eundem usum adverbii νῦν post adversarii 'argumentum' vel potius 'sententiam' primo 'introducunt' IV 119, 2 εἰ μὲν μὴ . . . ἔατε οἱ . . . ἀδικήσαντες . . . τούτων δεόμενοι, τῶν νῦν . . . δέεσθε, λέγειν . . . ἂν ἐφαίνεσθε ἡμῖν ὀρθά . . . νῦν δὲ . . .); cf. quae de illis in REG 89, 1976, XXIV s. egi et vide infra locum et quae in apparatu critico (praesertim ad voce ἔχων conservanda asyndesin inter ἐργάσας et παρὰ τοῦ σεωντοῦ ξείνου τὴν γυναῖκα ἔχων ἡλθες evitandam) explicavi.

Si qua forma ab Iade Herodotea abhorrens uno singulo loco in Musis vel in omnibus vel in plurimis legitur libris, ne nimium habeamus dubium, quin illa ex interpolatione vel interpretamento in textum irrepserit, imprimis ubi formae a dialecto alienae complures in una sententia cumulatae inveniuntur. de unico in -ῶν genitivo pluralis substantivi declinationis primae iuxta ἐορτήν posito (I 147, 2) infra (p. LIII) agemus. — genitivus pluralis nominum numeralium femininorum ('26250') -ίων scribitur I 32, 4; seclusi quod nihil est nisi 'arithmetica' multiplicativa paene necessaria ad numerum dierum septuaginta annorum computandum, cum olim e margine irrepsisse existimarem; sin autem primitus signis numericis scripta erant (quod veri simile est, si genuina Herodotea sunt), falsa librariorum translitteratione nasci potuerunt, et si ita est, in Ionicas formas mutari debent. — I 11, 2 ὁδοῖν maiore quamvis parte codicum prae-bitum, cum nusquam noster dualem substantivi numerum usurpet, ea iam ratione omittere possumus, quod ad meliorem intelligentiam numeralis nudi δυοῖν positum est; simili modo stirps Romana ἱρήκων ἑπτὰ ζεύγη δύο αἰγυπῶν ζεύγη διώκοντα habet III 76, 3: ζεύγη consideres ἀπὸ κοινοῦ positum ut illud vitiosum ζεύγη interpretationis causa additum deleri possit. ne multa, cf. e libro tertio 22, 4 (ζωῆς), 48, 1 (εἰς), 70, 2

(*εἰσάγεται*, cf. supra p. XI), et alia in ceteris libris. ea omnia ne quis umquam ad melioris Iadis normam codicibus diffidens temere corrigat!

Nihilo secus minimas editor ne perhorrescat emendationes, si eo pacto singulae a normis passim constantibus digressiones amoveri possint (cf. supra p. XXI de forma *ἴσμεν*). quod praecipue de spiritibus accentibusque dicitur: ne unicum restet post sextum saeculum vel extra poetas pronomen possessivum *ὅς, ἡ, ὅν* (cf. grammaticam meam 115), *ἦν* pro adiectivo *ἦν* scribimus I 205, 1; haec apud nostrum vere monstruosa forma permanserat et obduraverat in omnibus editionibus adhuc confectis, quamvis quoad sermonis quidem speciem mentem liberiores et leviores ostendebant multoque minorem quam haec nostra erga memoriam fidem et reverentiam.

In conspectu codicum in primis de eis agam libris manu scriptis, qui Musas integras vel continent vel continebant (sunt enim quorum pars tantum supersit) et quibus ad constituendum textum et memoriae varietatem adnotandam ut utar necesse mihi est visum; illi sunt quos siglis solitis designavi. lectoribus, quibus haec editio ut usui sit destinatur, utilitatem afferre paucioribus nitens testibus in apparatu critico conficiendo non credidi, praesertim cum assentiri non possem B. Hemmerdinger (*Eliminatio codicum Herodoteorum*, CQ 2, 1952, 97ss.; *Les manuscrits d'Hérodote et la critique verbale*, Genova 1981), qui omnes prorsus codices, e quibus ceteri sunt exscripti, ad nostra superesse tempora opinatur, ita ut 'patribus' illis nixus 'filios' possit eliminare neque ullo nisi duobus tantum codicibus (A et D) uti debeat editor. si vero paucissimos et eos recentissimos recte censeo exstare codices, quibus librarii tamquam exemplaribus usi sunt, lectionum varietas integro opere examinata ad alia stemmata adumbranda (v. pp. XXXVIII et XL) me induxit, ita ut multo maiore numero testium opus sit ad textus historiam intelligendam, cum alia quaedam prisca lectio alio codice sit conservata. praeterea hoc quoque credo editoris esse, lectori erudito facultatem praebere, ut de veritate memoriae ipse iudicet, neque illi suum ipsius iudicium ante paratum nullis testimoniis vel argumentis adiunctis tamquam magister imponere; quae de causa etiam illas, quas minus vel nihil valere existimavi, lectiones varias in codicibus exstantes omittere nolui, ne lectoris aestimationem praeiudicarem. (insuper ad quaestionem codicum eliminandorum et stemmatis delineandi cf. quae R. A. McNeal disseruit in *Antiquité Classique* 52, 1983, 110–127.)

Praeterea quam brevissima potero adiungam de illis codicibus (quos enumeraverunt A. Colonna, *Boll. del Com. per la prep. della ed. naz. dei*

class. gr. e lat. NS 1, 1945, 41—83 cum corrigendis NS 2, 1953, 25, et Hemmerdinger, *Les manuscrits* 29—45, excerptorum codicibus tamen exclusis), quos speciminibus examinatis et collatis supervacuum mihi videbatur in adnotationem includere. praeter eos quos non vidi (Matritensem Bibliothecae Regiae N. 31, anno 1487 exaratum; Oxoniensem Bodleianum gr. 102 [2935] saec. XV; Etonensem gr. 113 [Bl. 2. 11] saec. XVI, e quo aliquas lectiones affert Gale, cf. ed. Gronovianam 1715, 759—788) cum nulla fuerit causa memoriae codicis eliminandae nisi cum ex alio iam excusso et collato plane pendet vel unius e codicibus vere est simillimus, horum codicum mentionem ad illorum descriptionem adiungam, cum quibus affinitas prorsus patet.

Codicum enumerationem tali ordine disposui, ut illi, e quibus Florentina et Romana quae dicuntur stirpes constituuntur (AB DJRSV), in extremis ponantur.

A Laurentianus plutei LXX codex tertius membranaceus, descriptus in Steinii editione pp. v—vii et a Colonna 42—44, ab Hemmerdinger 86—93, saec. X vel, ut Hemmerdingerii (86) iudicio utar, IX exeunti attribuendus continet Musas 376 foliis accuratissime exaratis, quorum ultima pars nescio an recte alteri manui sit adscripta a Stein et Hemmerdinger, praesertim cum in aliis quoque partibus codicis loca distinguere possint, in quibus idem librarius ad diligentiores transit a paulo minus elegantiore ductu. post Steinium, cui in apparatus criticis conficiendis cuncti nostrae aetatis consentiunt editores codicem illum omnium praecipuum librorum manu scriptorum esse habendum, fidelitate adiuvantium adiutus et imaginibus lucis ope expressis exiguis (*microfilm*) usus codicem denuo excussi, nec frustra tamen cum hic et illic Steinium apparuerit singula non omnino momento carentia praeteriisse. quae res imprimis pertinet ad speciem vocum vel litterarum a manu secunda vel recentiori illatarum, cuius rei si indicationes attente considerabit lector, meliore fruatur iudicio de memoria nostri. ι quod adscriptum vocatur rarissimis omissionibus, etiam plerisque adverbis in $-\tau\acute{\epsilon}\rho\omega$, $-\tau\acute{\alpha}\tau\omega$ cadentibus ultro additum, exhibet codex, cuius adductus vetustate, cum antequam statuerentur regulae tractatum medii aevi exeuntis ad dialectum vel orthographiam vel accentus pertinentes esset conscriptus, diligentissime mihi operam dedi ut exhiberem cum accentus spiritusque tum elisiones necnon ν $\epsilon\phi\epsilon\lambda\kappa\nu\sigma\tau\iota\kappa\acute{\alpha}$ prima manu scripta (ad quam rem v. quae supra p. XIII s. disserui). pronominebus vel adverbis relativis eandem habentibus formam ac demonstrativis comma distinctionis causa adiungit (v. supra p. XVIII). scholia illius codicis praeter quae a Stein vol. II

429sq. eduntur auxi; nihilo minus haud raro obscuritate notarum marginalium sum inhibitus omnes exscribere notulas.

B Romanus Angelicus graecus 83 (C. I. 6) membranaceus Herodotum unum continet foliis 330. describunt Stein vii s., Colonna 44, Hemmerdinger 94ss. de codice saeculo XI vel XII ineunte exarato interciderunt quaterniones aliquot, qui ducentis vel trecentis annis post a quodam librario in charta scribente suppleti sunt. partes operis, quae in hoc continentur supplemento, quod siglo **b** designamus, hae sunt: ab initio usque ad I 35, 3 et ab I 42, 1 usque ad I 68, 3 (quibus incipiat vel explicat vocibus ex enumeratione testium recognoscatur et illud quoque quod textus foliorum suppletorum ex exemplari exscribebatur, quod ad aliam referendum est stirpem ac **B**, qui cum **A** arte cohaeret; vide quae infra ad codicem **M** disserimus). postquam inspiciendo satis magno numero foliorum mihi persuasi maiorem partem codicis a prioribus sufficienter fuisse excussam, tantum folia **b** vocata adhuc non satis accurate perlecta denuo contuli. apparent in **b** *ν ἐφελκυστικά* satis frequentia, non autem regulariter in fine propositionum adiuncta; *ν ἐφελκυστικά* paene omnino desunt in **B**. litteram *ι* usurpat adscriptam **b** sicut **B**. scholia satis multa inveniuntur in marginibus, quae exscripsit Stein, interdum tamen omissionibus vel erroribus minimis, quos correxit v. d. Desrousseaux in illo tractatu Scholae Francogallicae Romanae anno 1887 proposito et inscripto *Étude sur les manuscrits d'Hérodote*. qui tractatus cum tunc temporis noniam esset publici iuris factus (nunc Hemmerdinger in opere saepius citato elaboravit), auctoris propria manu scriptum exemplar inspicere potui benignitate usus amicorum Parisinorum et conservatorum illius Bibliothèque Nationale Parisinae, quae illum in manuscriptis sub numero *Nouvelles Acquisitions Françaises* 16311 reposuit.

Cum **A**, ut videtur, maxime congruit Cantabrigiensis bibl. Univ. 2596 (Nn. II. 34), saeculi XIV, Gaisfordii K (Askewianus); cf. Hemmerdinger 89ss. — e codice **B** plane esse descriptum iudicat Colonna 46s. Vaticanum Palatinum gr. 152 saeculi XIV, librum IX continentem; non vidi; excussit Colonna, sed lectiones publici iuris non fecit; cf. Hemmerdinger 98.

C Florentinus Laurentianus Badius Conventuum Suppressorum 207, 1, quem descripserunt praeter Stein (viii ss.) Colonna (44s.) Hemmerdinger (100ss.) E. Rostagni et N. Festa in *SIFC* 1, 1893, 129ss., membranaceus est 310 foliorum Herodotum totum necnon postremo folio in verso priorem partem ($\alpha - \delta$) *Λέξεων Ἡροδότου* continentium, quae praeter illa, quae capita I 41–73 continent, e codice perdita et quattuor saeculis post a recenti manu, siglo c designata, suppleta, exarata sunt saeculo XI ineunte. comparatis apparatus priorum editionum cum satis magno

PRAEFATIO

numero speciminum lucis ope expressorum persuasus sum mihi non esse opus ut denuo excuterem; aliquot tamen lectiones Hemmerdinger 103 suppeditavit. abundantissime omnium librorum exhibet lectiones 'mixtas' speciei ὀρέωντες, de quibus infra agimus p. XXXIX, vel erratas correctiones: I 179, 2 *μοννόκωλα* codd. plur., *μοννόκωλα* R, *μοννώκωλα* C. antiquissimus est igitur illorum codicum, quibus velut fundamentum praecessit exemplar 'adnotatione critica' munitum. est ubi ipsa prisca adnotatio exstet in codice C (IV 68, 1 *ἔστίας*), de cuius lectionis antiquitate ex eo iudicari potest quod duplices lectiones ex ea natae in alios codices eiusdem stirpis irrepserunt (*ἰεστίας* AB). abundantissime omnium videtur *ν ἐφελκυστικόν* et ante vocales usurpare et ubi nos punctis distinguere solemus sententiarum partes. litteram *ι* adscribit post *η, ω*. commate subordinativo postposito (v. p. XVIII) utitur.

P Parisinus graecus 1633 membranaceus constat foliis 284 continetque Herodotum unum et integrum; v. Omontii Catalogum necnon Steinii praefationem x s. dissentiebant inter se viri docti, cui sit attribuendus saeculo; cum Hude Colonna (48) Hemmerdinger (149s.) nunc convenit eum saec. XIV esse ponendum. recentis fere aetatis testimonium etiam est, quod satis frequenter, quod ad flexiones vel res orthographicas attinet, sua sponte librarius eius doctrinam aliquam grammaticam secutus correctiores ut putavit formas introduxit, quales sunt *νεός* VIII 87, 2 (ubi ceteri *νεώς* Atticum scribunt, de quo v. p. LXII), *σπονδαιότερα* I 8, 1 (pro *σπονδαιέστερα*, cf. quae p. X s. de *ἐπιτηδεότερος* diximus), *συμμάχους* I 22, 4 (pro *ξυμμάχους*, v. p. XXI) et aliae quarum plenior mentionem feci in grammatica mea 208. talibus consuetudinibus dissociat se vel ab omnibus vel ab illo qui ei proximus est codice, C (v. stemma infra p. LXIII delineatum). apparet manus corrigens imprimis in marginibus, postque eas correctiones inductas fundamentum constat fuisse codicem **P** aliorum ex eo exscriptorum, inter quos sunt **p** et illi quorum mentionem infra faciam.

Omnium est Lutetiae Parisinorum conservatorum codicum optime scriptus et ea de causa videtur maximam attraxisse intentionem virorum doctorum, qui in illa urbe sedem habebant. post correctiones, quarum iam fecimus mentionem, criticas videmus adnotationes ad varietatem codicis **P** a stirpe Romana spectantes, sicut *·* vel + supra versum scriptum, ubi deest aliqua vox in aliis libris, e. g. III 106, 2 *τοῦτο μὲν*, ubi + superimpositum est illi *μὲν* quo carent DRSV. recentis plane sunt illae postremae adnotationes aetatis haudque absurdum videtur eas esse inductas a sodalibus Henrici Stephani Parisini, qui ad Musas imprimendas ante omnes codice **P** est nixus. inter Parisinos, qui ad codicem **P** adverterunt animum, praecipue est numerandus Havet, qui eum cum editione Stephaniana comparavit, cuius in exemplari (est enim exemplar Stephanianum Havetii manu adnotatum illud quod

PRAEFATIO

in Bibliothèque Nationale signum fert Rés. J 11) unum invenis media in voce *Κύριον* III 64, 5; hoc loco initium habet designatio paginarum Stephanianarum in ipso codice **P**, illo enim modo, ubicumque explicit pagina Stephaniana, litteram **P** (videlicet pro 'pagina') vides adscriptam in margine codicis. haec minima qua recurem si quaerat lector, sciat me ipsum in grammatica mea conscribenda (202 s.) esse affectum errore F. Burgerii (*Hermes* 26, 1891, 463 ss.) qui litteram illam censuerat esse graecam (*ρ*) et numerum centum versuum in stichometricum modum designasse; non videram illo tempore quae recte scribit v. d. Stein in sequenti *Hermes* tomo (27, 1892, 160) de affinitate illarum notarum et editionis Stephanianae.

Excusserunt Parisinum 1633 permulti editores (quorum ultimum nomen Legrand Parisinum) neque tamen sine varietate aliqua apparatum (quam rem significat etiam Hude vii). ut ex aliquibus discrepantiis melius mihi faciam iudicium, unum ex huius codicis apographis (p, q. v.) ipse contuli et sparsim lectiones eius adnotavi.

Cum illi, qui codici **P** succedunt, libri adhuc in Italia conservati saeculis XV et XVI sint exarati et p, illius apographum, anno 1447 scriptus sit, aetas potest recognosci, qua **P** et p Lutetiam allati sunt. inter illos codices qui colophonium eisdem 'versibus heroicis' praebent quibus p hi sunt: Ambrosianus gr. C 82 sup. (Martini-Bassi 186) iam antea (anno 1426) exaratus, qui et Moschopuli tractatum *Περὶ Τάδεος* habet (v. p. LI); Neapolitanus gr. III. B. 4 saeculi XVI, qui partim cum T congruit correcturis aliquot additis, in ultima parte autem cum Pp; Neapolitanus gr. III. B. 3, saeculi XV, ex Ambrosiano C 82 sup. videtur descriptus, Moschopulum habet, caret tamen subscriptione; Laurentianus pl. LXX 29, saeculi XIV (Hemmerdinger 29 s.), cum P maxime congruit; Oxoniensis Baroccianus gr. 200, ab Andrea quodam anno 1515 exaratus foliis 149 primis continet libros I–V e P iam correcto descriptos; Vaticanus Palatinus gr. 332, saeculi, ut Colonnae (58) videtur, XVI, ex Oxoniensi Barocciano 200 est descriptus.

p Parisinus graecus 1635, chartaceus, constat foliis 405, quorum prior pars continet Herodotum, altera alia manu scripta Xenophontis Cyropaediam et Anabasin. in fine Musarum (fol. 238^r) aliqui 'versus heroici' sunt additi necnon colophonium, e quibus codicem anno 1447 esse exaratum colligimus. descripserunt Stein (xiii), Colonna (51), Hemmerdinger (39s.). excussit Stein librum I et notat lectiones; totum contuli lectionesque adfero sparsim (qua de causa siglum uncis parentheticis circumdedi in indice testium praeter librum IX, v. infra); ad quod accedit Steinii (vel adiutoris eius) collationem neque codicis **P** neque codicis p expertem fuisse mendarum. libri I–VIII e **P** (ratione habita, ut videtur, correctionum et partis notarum marginalium, cf. inter alia quae ad IV 3, 3 et V 89, 2 adnotavimus) sunt exscripti et carent *ν ἐφελκυστικῶν* et *ι* subscripto. itaque ubi discrepant inter se editiones quoad lectiones codicis **P**, eam quae cum p congruit tacitus recepi. nulla tamen visa ratione, qua cohaereant **P** et p in libro IX, in hoc libro omnes exscribo lectiones varias; discrepat enim hic p alicubi a **P**, congruunt autem ibidem lectiones eius

cum Aldina editione, contra tamen in ceteris libris, ubicumque distat Aldina a P, huic consentit p. haud abhorrrere videtur illa res ab iudicio Steinii (xxxv) codicem p quodam modo et aliqua ratione fuisse textus Aldini formandi participem.

Provenit codex e bibliotheca Catherinae de Medicis; libri IX exstitisse olim exemplar peculiare ex eo apparet, quod codex Palatinus gr. 152 (quem Colonna 46 e codice B esse descriptum argumentis firmissimis se posse demonstrare affirmat) praeter aliorum scriptorum opera Calliopen continet.

M Mutinensis Estensis graecus 221 (II. H. 6), chartaceus saec. XVI ineuntis foliis 183 continens Herodoti Historias, descriptus a Puntoni, Indice dei codici greci della Biblioteca Estense di Modena, SIFC 4, 1896, 513; eius mentionem faciunt Colonna 57s. et Stein xvi, xviii, neuter inspexit neque Desrousseaux (cf. tractatum eius supra citatum, p. 2). totum adiutores et ipse diligentissime excussimus. *v ἐφελκυστικά* abunde usurpat neque vero *ἰῶτα* subscriptum. Mutinensis lectionum in recensione nostri rationem habendam esse ex eo primum apparet, quod solus videtur esse codex, qui integer penes nos est e ramo memoriae, cuius ceterorum membrorum non nisi reliquiae aliquot quaternionum supersunt, videlicet codex Q (quod vide) et folia b (v. quae de codice B supra diximus), quique cum florilegiorum memoria artius cohaeret quam ceteri libri (vide infra p. LIV ss.). priores editores inscientia Mutinensis impediverat ne adgnatos textus recte ponerent in stemmate memoriae Herodoteae, effectumque erat tali modo, ut b stirpi attribueretur Romanae ultroque Q indicatione quando esset exaratus carens iudicaretur ex Aldina editione esse exscriptus (cf. Steinii praefationem xvii). quam arte cohaereant b et Q ex hoc recognosci potest exemplo lectiones omnes exhibente, quae una pagina (fol. 3^v) continentur codicis M:

I 20 παρὸν M παρὸν bQDTRSV παρεὼν cett.; I 21, 1 ἐξηγγέλθη MbQ et codd. plur. -αγγ CP; βουλόμενος MbQ et codd. plur. -ον SV; θρασέως MQ σαφέως b cett.; μέλλει MTbQP μέλ(λ)οι codd. plur.; I 21, 2 ἅπαντα συναγαγὼν MbQA man. rec. DTRSV πάντα συγκομίσας A¹BCP; χρῆσθαι MbQ et codd. plur. χρεῖσθαι CP; I 22, 1 προηγόρευε MbQ προαγόρευε CPR προσηγόρευε DT σ supra lin. add. A², iterum erasit man. rec. προσαγόρευε SV; ἰδὼν τε σωρὸν MQT ἰδὼν τε σορὸν b ἰδὼν τε σωρὸν codd. plur. ἰδὼν σωρὸν D; I 22, 2 εἰπὼν MbQTR²S ἢ εἰπὼν supr. lin. A² εἰπας πῶν (q. e. εἰπας) V; τὰς ἐντολὰς τοῦ Λυδοῦ MQ Ald. τοῦ Λυδοῦ τὰς ἐντολὰς b cett.; ἀπῆλθεν ἐς MQ cett. ὑπῆλθεν ἐς bDTSV, supr. lin. A man. rec.; Σάρδεις MQP Σάρδις b cett.; I 22, 3 σιτοδείην MQRSA² σιτοδείην b et codd. plur. σιτοδείην D σιτοδίην T et Priscianus; τετρήσθαι MQTRSV τετρυῖσθαι b cett.; λεὼν MbQ et codd. plur. λεῶ RV; κατεδόκει MQ et codd. plur. κατεδόκει b ἐδόκει CP; εἰς τὸ MQ εἰς τὸ b cett.; I 22, 4 ὠκοδόμησε(ν) MbQ et codd. plur. οἰκοδόμησε CP; νόσου MQCRV ρούσου b cett.; καὶ τὰ μὲν κατὰ MbQT κατὰ μὲν cett.; Ἀλνάτιη MbQ et codd. plur. Ἀλνάτιης DRSV; I 23 ἐξενειχθέντα MbQ et codd. plur. ἐξενεχθέντα

PRAEFATIO

ASV; δελξαντα MQ διδάξαντα b cett.; I 24, 1 τὸν πολλὸν MQ et codd. plur. τὸ πολλὸν bP¹ (?); δὲ MbQ et codd. plur. om. D; I 24, 2 προϊέντα σφι(ν) MbQDTRSV σφι προϊέντα cett.; I 24, 3 ταφῆς MbQD man. recentissima et codd. plur. ταφείς D¹RSV; I 24, 4 περιδέειν M -δεῖν cett.; δοκέει MbQ δοκέοι cett.; αὐτὸν om. MQ, habent b cett.; ἐδώλοισι MbQP²TRSV ἐδώλοισιν C ἐδώλοισι D¹ (ι inser. D²) ἢ ἐδώλοισι suprascr. man. rec. A (eadem lectt. iterantur I 24, 5); I 24, 5 ὄρθιον MQ et codd. plur. ὄρθριον bTRSV.

E Mutinensis lectionibus recte etiam apparet ratio, qua ille vel alii renascentium artium aetatis codices cohaereant cum editione Aldi, praesertim cum alius codex (p), cuius propinquitas cum M ex apparatu facillime recognoscitur, in Aldinae editionis fundamentorum numero est habitus a Steinio (xxi, xxxv). veri simillimum mihi videtur illum ad quem M pertinet ramum memoriae Aldinae subiecisse potius quam ex ea exscriptos continuisse codices. probandum est ultro (v. infra) Mutinensem praebere textum simillimum manuscripti alicuius, qui editorum Aldinorum labori adfuisse, vel plane fuisse ipsum unum e fundamentis editionis principis anno 1502 impressae. quamdiu pars tantum nota est Aldini textus fundamentorum, usui esse fortasse iudicatur editorem codicis instar eius editionis facere mentionem; nunc vero, cum lectiones non solum codicum T, p, Q notemus, sed etiam codicis M, nihil novi videtur posse praestari Aldina adiuvante. quae cum ita sint, selectas modo lectiones Aldinas Steinium secuti necnon veteres editiones (e. g. Gronovianam) exigentes memorabimus, eas quidem e quibus ipsa Aldina editio qua ratione se referat ad alios humanistarum aetatis textus clariore luce possit inspicere vel quo modo sit orta.

Est ubi varia aliqua lectio Aldinae et Mutinensis sit propria expertesque illius lectiones sint ceteri codices Mutinensis propinqui:

III 135, 3 τὴν οἱ Δαρειὸς ἐπαγγέλλετο M Ald. τὴν ὁ Δαρειὸς ἐπαγγέλλετο (-ται v. l.) cett. si illa Mutinensis Aldinaeque lectio consilio aliquo, ut emendetur textus, erat introducta, subtilior fortasse est atque ingeniosior quam quae illa sit effecta aetate, neque tamen obliviscamur aliam perditam alioqui memoriam participem fuisse in formatione textus a Mutinense traditi (v. p. XXIX).

III 63, 4 οἱ μάγοι εἰσὶ τοι οἱ ἐπανεστεῶτες M Ald. οἱ μάγοι εἰσὶ τοι ἐπανεστεῶτες cett. voces τοι οἱ e lectione duplici τοῖ videntur ortae.

V 101, 3 ὄρος τὸ Τμῶλον, quod M et Ald. habent pro ὄρος τὸν Τμῶλον a reliquis praebito, a plerisque editoribus praefertur.

II 51, 4 πρῶτοι Ἑλλήνων μαθόντες παρὰ Πελασγῶν] πρῶτοι παρὰ Πελασγῶν μαθόντες M Ἑλλήνων in mg. suppl. M et ante παρὰ in textum inseruit Ald.

IV 23, 4 τοι voci τι suprascr. nescio quae manus M τοι Ald.

IV 26, 2 παρὸ in παρὶ correxit M παρὸς Ald.

IV 128, 3 ἂν codd. plur. αἰ M¹ Ald., corr. M².

Porro locos invenies, in quibus omisit M aliquam vocem supplevitque eam Aldina indutam specie, qua a ceteris fontibus differt. editionis impressae editores se esse nixos textu illa voce carente ex eo quoque constat, quod forma ab Aldina praebita

PRAEFATIO

'melior' quoad dialectum vel 'rectior' videtur esse iudicanda quam vera lectio ceterorum codicum: III 99, 2 αὐτῶν codd. plur., om. **M** αὐτέων Ald.; III 12, 1 μούνη om. **M** μόνη Ald. cf. etiam III 97, 5, ubi Aldinam quasi puriori dialecto recognoscas studuisse, addit enim solus Mutinensis nescio qua ratione inductus particulam οὖν post vocem μὲν scribens ταῦτα μὲν οὖν οὗτοι, quam lectionem recepit Aldina, 'correxit' tamen in ταῦτα μὲν οὖν οὗτοι, ne ab Iade abhorreret, et V 67, 4, ubi loco vocis ἐώθησαν a codd. **Mp** omissae ἐώθησι inseruit Aldus. cf. V 89, 2.

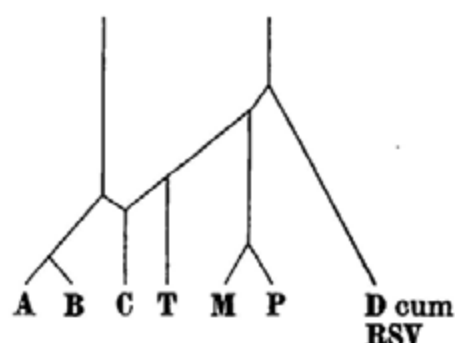
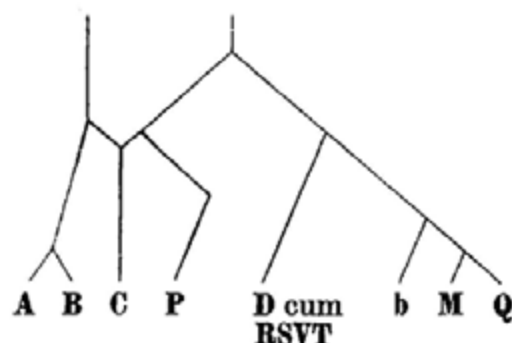
Aliquae in Aldina obviae veniunt lectiones 'mixtae', quas eo modo esse ortas constat, ut lectiones in Mutinense exstantes in unum essent confusae cum illis quae in ceteris codicibus leguntur:

III 58, 3 ἀπικόμενοι ὧν ἄγγελοι **ABCP** ἀπικόμενοι ὧν οἱ ἄγγελοι **TDRSV** ἀπικόμενοι δὲ οἱ ἄγγελοι **M** ἀπικόμενοι δ' ὧν οἱ ἄγγελοι Ald.; IV 19 πλὴν τῆς Ὑλαίης **PDRSV** τῆς Ὑλαίης **ABCT** γῆ τῆς Ὑλαίης **M** γῆ πλὴν τῆς Ὑλαίης Ald.; hoc quoque: III 8, 3 (cf. apparatus) Ὁροτάλ **DRSV** Ὁροτάλ **C^c** Ὁροτάλ **AC^{ac}TP** Ὁροτάλ*τ **B** Οὐροτάλ **M** Οὐροτάλτ Ald.

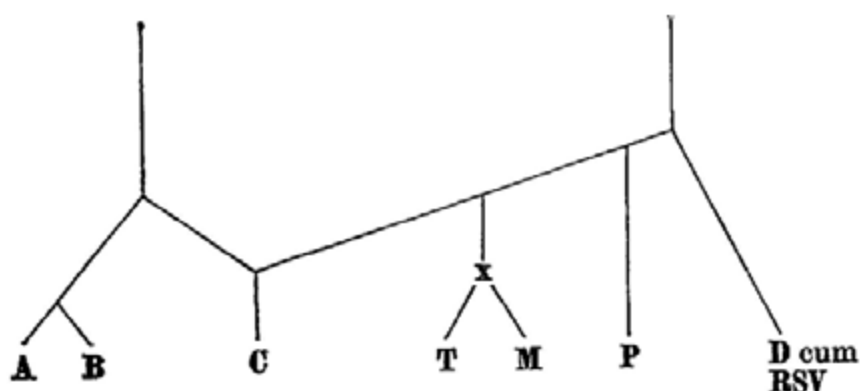
Sunt et alii codices eiusdem familiae, in quibus talis modi confusionis elementa appareant: III 84, 1 Ὀτάνεω **MPp** Ὀτάνεος cett. Ὀτάνεως Ald. planissime autem demonstrari potest origo lectionum mixtarum Aldinarum e duplicibus lectionibus codicis **M** hoc loco: III 156, 1 ὀρέωντες **AB** ὀρέοντες **CTPp^{ac}DRSV** ὀρέοντες **M** ὀρέωντες **p^c** Ald.; similiter invenitur V 68, 1 pro μετατιθεῖς 'falsa' correctio μετὰ-θεῖς **M** et μετατεθεῖς **p** Ald.

Quamquam ex illis satis constat Mutinensem unum fuisse e fundamentis Aldinae potius quam hanc illius, addamus licet exemplum e codice, quem nemo umquam habuit suspectum ex Aldina esse exscriptum: III 80, 3 ἐμφύεται **A** ἐμφύεται cett. ἐνεμφύεται Ald.

Ut de loco agamus, quo in stemmate ponendus est **M**, praeter id quod proximitate codicum **Q** et **b** ponimus eum in illis partibus operis, quae in his continentur, Mutinensem liquet esse unum ex eis, quorum affinitas hic illic mutatur neque aequalis est in omnibus partibus Musarum. qua de mutatione stemmatis cum infra nobis sit disserendum, hic has tantum inter alias positiones (quae ex enumeratione testium recognoscuntur) a nobis observatas esse memoramus:

PRAEFATIO

Ad tertiam eam formam stemmatis non modo memorandum est interdum easdem omissiones ex haplographia ortas et in **T**¹ et in **M** inveniri (cf. IV 33, 2—3 et IV 34, 1), sed etiam haec nobis explicanda et addenda sunt: est, ubi **M** correcturam plane ex nihilo invenerit lectionis a scriba libri **x** penitus depravatae et in **T** adhuc lectae; at cum manus secunda codicis **T** ex alio fonte rectum restituisset, nihil habuisse videtur librarius codicis **M** unde textum genuinum traheret (minime igitur eum repetamus licet ex Aldina esse descriptum). exciderunt enim III 134, 4 propter haplographiam homoeoteleuti aliqua verba, quae vices loquentium indicant, adeo ut in **T**¹ verba contrariam mentem patefacientia, quasi ab una eademque persona essent dicta, exhibeantur.

T¹ ‘... ἐπὶ Σκύθας στρατεύεσθαι’
om. (suppl. **T**²) καὶ ταῦτα ὀλίγον χρόνον ἔσται
M ‘... ἐπὶ Σκύθας στρατεύεσθαι.’

T¹
om. (suppl. **T**²) τελεύμενα.’ λέγει Ἀτοσσα, τάδε ὄρα, νῦν ἐς
M Ἀτοσσα δὲ οὕτω ἔφη.

T¹
om. (suppl. **T**²) Σκύθας μὲν τὴν πρώτην λέναι ἔασον· οὗτοι γάρ, ἐπεὰν σὺ βούλῃ,
M

T¹
om. (suppl. **T**²) ἔσονται τοι· σὺ δὲ μοι ἐπὶ τὴν Ἑλλάδα στρατεύεσθαι.
M

T¹ ἐπιθυμέω γὰρ ...’
om. (suppl. **T**²)
M ‘ἐπιθυμέω γὰρ ...’

Cf. IV 22, 3, ubi vocabulo ἀποκλίνοντι a scriba codicis T in ἀποκλίνον depravato librarius M vocem prorsus inventam τετραμμένον substituit, quae deinde, sicut etiam IV 126 factum est, in Aldi quoque inventa est textu; IV 168, 1, ubi de sententiis οἰκέουσι δὲ κατὰ τάδε Λίβνες. ἀπ' Αἰγύπτου ἀρξάμενοι πρῶτοι Ἀδρυμαχίδα Λιβύων κατοίκηται scriba cod. T voces ἀπ' Αἰγύπτου omiserat vel supervacua censuerat, MP necnon editio Aldina syntaxin 'adaptaverunt' novam ponentes interpunctionem inter ἀρξάμενοι (ἀρχόμενοι MPp) et πρῶτοι.

Inter correctiones denique codicis Mutinensis haec quoque est numeranda, qua lectionem a Dindorfio propositam anteceperat: IV 165, 1 ἕως pro τέως.

Est etiam, ubi Mutinensis aliquid in 'patre' cum T communi corruptum, de cuius correctione desperavit scriba, extemplo omiserit:

III 135, 2 codd. plurimi:	ἐκέλευε πάντα τὰ ἐκείνου ἐπιπλα λαβόντα ἄγειν
T	ἐκέλευε πάντα τὰ ἐκείνου ἐπιλαβόντα ἄγειν
M	ἐκέλευε πάντα τὰ ἐκείνου ἄγειν

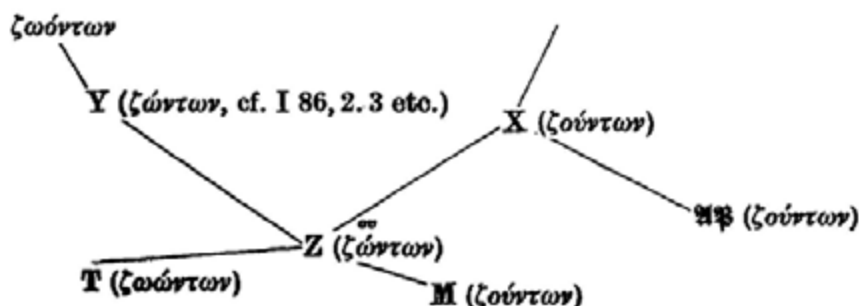
Aliqua ea sola de causa omissa esse videntur, quod lectio non constitit in fontibus: II 60, 3 πλέον C²J^{ac}T πλέον cett. prorsus om. M sententiam mutilans; III 14, 7 τε, v. l. δέ, om. M; cf. III 18; 140, 3; 27, 2; 80, 1; dubiam vocem erasit M III 30, 2, falsam litteram IV 192, 1.

Aliquando evenit, ut M vocem, quam aliquod vitium subiisse et post correctam vel non unanimiter stirpium traditam esse videmus, e correctura fontis sui reciperet, sed formam correctam in fonte videlicet super versum scriptam falsa transpositione in alium locum insereret: I 179, 3 μοννόκωλα ἔδειμαν] μοννόκωλα ἔδειμαν RT μοννόκωλα ἔδειμαν C (v. p. XXVII) ἔδειμαν μοννόκωλα MT; III 34, 3 οἶνω προσκείμενον ABCTP προσκεισάμενον DRSV προσκείμενον οἶνω M; III 83, 1 δὴ τρεῖς αὐταὶ προεκέατο ABCT δὴ τρεῖς αὐταὶ προσεκέατο DRSV δὴ τρεῖς αὐταὶ προσκέατο p Ald. αὐταὶ δὴ προκέατο τρεῖς M αὐταὶ δὴ προσεκέατο τρεῖς T et eius modi alia multa. III 30, 3 vocem οἱ a R omissam transponunt pM Ald. suntque aliquae transpositiones cum Q communes, etsi origo iam non exstat: I 31, 4 ἄριστόν ἐστι τυχεῖν MQ τυχεῖν ἄριστόν ἐστι cett.; I 32, 5 ἔχοντες μετρίως MQ μετρίως ἔχοντες cett.

Neque vero omnes mutationes ordinis verborum in codice M inventae necessario e correcturis ortae sunt; iam scimus (v. p. XLIV, ubi de papyrorum memoria agimus) aliquam antiquissimam recensionem ordine verborum a textu 'Florentino' et 'Romano' interdum differre, et quamvis stemmata hic pro exemplo allata nihil dum de ratione indicent, qua M et 'consanguinei' eius cum memoria obliqua cohaereant quaque rami memoriae ab eis, quos hic delineavimus, alieni sit particeps (de quibus rebus cf. pp. L, LIV s.), tamen haec ultima ad lectiones 'patris' codicum MTQ communis recognoscendas spectantia afferamus exempla:

III 119, 6 ζῶντων codd. plurimi ζούντων ΞPM ζῶντων T, quod, cum II 36, 2 ζῶσι (ex ζῶσι videlicet ortum) adhuc in M exstet, optime sic explicabitur (cf. p. XXXIV), et hoc ad 'tertii rami' recensionem orthographicam spectans, quod in solis codicibus TMQ vox 'limes' ὄρος scribitur I 72, 2, ubi ceteri errorem recensorum vetustissimorum (ὄρος) perpetuant, inversa autem ratione οὐδῶν TM (pro ὁδῶν) II 7, 2 (cf. p. X).

PRAEFATIO

Q perditus praeter folia primam partem Musarum usque ad medium caput I 86 continentia et extremis annis saec. XV confecta (Hemmerdinger 38) quae nunc religata sunt numeris 18–36 signata cum reliquo codice miscellaneo Parisino graeco 1405 chartaceo, quem v. d. Omont saeculo XVI adscripsit. sed plane e partibus variorum codicum constat ille liber, cuius alias partes ab aliis manibus esse conscriptas facile recognoscitur. cumque immo mutilus sit in fine, haud libenter adsentiemus Steinio (xvii), cui illa pars libri primi ex ipsa Aldina visa est transscripta. qua ratione de affinitate memoriae codicis **Q** et textus Aldini nobis videatur esse iudicandum, intellet lector ex illis quae de codice **M** disseruimus. subscriptum habet *ῥῶτα*, regularius tamen ubi cum accentu circumflexo una apparet quam alias; *ν ἐφελκυστικῶ* paene secundum nostrae aetatis consuetudinem utitur.

T Laurentianus plutei LXX codex sextus membranaceus, quem describunt Stein xi s., Colonna 47, Hemmerdinger 106ss., cf. etiam quod de eo tractat v. d. Alberti, Maia 11, 1959, 315ss. et 12, 1960, 331ss. constat foliis 340 Herodotum unum et integrum continentibus exaratisque, ut docet subscriptio, anno 1318 a Nicolao Triclinio iussu Atheniensis cuiusdam bibliopolae vel litterarum viri periti. memoriam huius codicis, quae minoris ad textum constituendum esse momenti diu iudicabatur, postquam **D** in lucem revenit, Steinianam sequens notitiam in apparatu notavi ideoque lectiones manus posterioris (t), quae duo folia illius codicis supplevit (IV 155, 2–163, 2, cf. et Hemmerdinger 108), sparsim modo inter testes enumeravi. codex **T** illustrissimum est exemplum codicum (et insuper ante renascentium aetatem litterarum est scriptus) qui in Musarum parte alia in alio sunt ponendi loco stemmatis. est enim usque ad libri II cap. 132 stirpis Romanae affinis, a II 133 usque ad finem operis Florentinae; nihilo minus eadem fere scholia ubique inveniuntur in margine adscripta quae in codice **A**. haud longe videtur abesse a veritate codicem **T** fuisse unum e fundamentis vel Aldinae editionis vel Vallae

versionis (v. Albertii explicationes et cf. Bolletino del Comitato per la preparazione della edizione nazionale dei classici greci e latini 1959, 65ss.). *ν ἐφελκυστικῶ* paene ubicumque typographi regulariter utebatur librarius; contra *ι* subscriptum nusquam usurpat.

Eundem partim quidem fontem ac T videtur habere Vaticanus Urbinas gr. 88 saeculi XV ineuntis, cuius affinitas cum stirpe Romana eo ipso loco (II 132) finem habet quo codicis T; a libro III usque ad finem eodem loco stemmatis ponendus est Urbinas quo Vaticanus gr. 122 (v. p. XLIII); agit de illis v. d. Alberti Maia 12, 1960, 331–345.

Permultos codices e T pendere plane constat, pauciores tamen quam quos enumerat Hemmerdinger 113: Vaticanum gr. 1359, quem anno 1480 a codice T descriptum esse censet Colonna 54, cf. Alberti Maia 11, 1959, 315 ss., Hemmerdinger 109; Ambrosianum gr. L 115 sup. (Martini-Bassi 501) saeculi XIV cum T, antequam erat correctus, maxime congruentem; Neapolitanum gr. III. B. 1 (anno 1440 exaratum); Venetianos Marcianos 364 (anno 1469 exaratum et cum T et Neapolitano gr. III. B. 2 vel Ambrosiano gr. L 115 sup. maxime congruentem) et 366 (saeculi XV) et 365 (anno 1436 exaratum), qui eundem textum praebent quem T; Oxoniensem Baroccianum gr. 114, saeculi XV, qui foliis 1–25 librum I continet, codicis T fere consimilem; Parisinum gr. 2933 (Gaisfordii d), anno 1474, negligenter exaratum, codici T affinem, ad eundem ramum pertinent illi, qui codicis T et illorum Ambrosianorum et Neapolitani, quorum mentionem fecimus, sunt consimiles: Ambrosianus gr. A 253 inf. (Martini-Bassi 831), saeculi XV; Neapolitanus gr. III. B. 2 saeculi, ut videtur, XV, cum Rb vel T (Stein xvii) arte cohaeret Parisinus gr. 1634 anno 1372 exaratus, et cf. quae de Neapolitano III. B. 4 partim e P pendente diximus.

D Vaticanus graecus 2369 membranaceus foliorum 272 saeculi XI; descripserunt Colonna (45s.) et Hemmerdinger (122ss.). desunt folia ab initio usque ad I 5, 3 et a I 38 usque ad 73 et 197 ad 205. codicis diu ignoti vel perdit nemo ante tertiam Hudii editionem in apparatus conficiendis habuit rationem; accuratissime eius lectiones partim iam antea contulerat Weber in *Analectis Herodoteis* (Philol. suppl. 12); de eius fide atque auctoritate et qua ratione eius memoria ad aliorum spectet agunt idem et Colonna 71ss. (de codice Palatino graeco 176 tractans), cf. etiam Hemmerdinger, CQ 2, 1952, 97ss. intervenerunt inter saecula XII et XVI complures manus correctorum, qui textum ipsum mutaverunt pluribus locis quam quibus lectiones correctas supra versum adiungebant; v. Colonnae notas, Bolletino NS 2, 1953, 13–25. correctores aliqui aut addiderunt aut eraserunt aliqua *ν παραγωγικά* hic illic scripta sed neque secundum nostras regulas neque eisdem quidem locis quibus A usurpata, ut recognosci non possit, qua mente usi remanere sint passi correctores illa *ν παραγωγικά* quae intacta exstant. simili modo *ῥῶτα* adscriptum valde irregulariter invenitur et, ut videtur, rarius in extremis vocibus, in verbis rarissime. non desunt elisiones. commata inveniuntur pronomibus anaphoricis subordinative usurpatis postposita (cf. supra

PRAEFATIO

p. XVIII), sed est ubi correctoris, ut videtur, manus alterum comma insuper adiunxerit pronomini antepositum.

Codicis D 'fere geminum' iudicat Colonna (51s.) Vaticanum Palatinum gr. 176 saeculi XV medii, cuius lectiones praecipuas contulit idem 70–81; qua ratione cohaereant Palatinus et codicis D correcturae accuratius explicat in *Bolletino del Comitato NS* 2, 1953, 13–24. Palatinum non vidi, sed cf. quae de eo p. XL de Hierosolymitano agens dixi.

Vide etiam quae p. L de excerptis Darmstadtensibus disserui.

J Hierosolymitanus Bibliothecae Patriarchae Graeci ad *Πανάγιον Τάφον* vocatae codex 79 (= 512) chartaceus saec. XV medii. quae hoc codice continentur describit *Α. Παπαδόπουλος-Κεραμεύς, Τεροσολυμιτική Βιβλιοθήκη* 1, 160s., dicens esse *ἀπαρτισθὲν ἐκ λειψάνων διαφόρων κωδίκων, οἵτινες εἶχον γραφὴν τελευτώσης τῆς ΙΔ' καὶ ἐν ἀρχῇ τῆς ΙΕ' ἑκατονταετηρίδος*. codicis folia 35–66 partes Musarum I 192–II 65 et IX 1–28 continentia magnitudine differunt a ceteris; sunt enim folia 35–58 (I 192–II 65) et 59–66 (IX 1–28) scripta alia manu, ut pro certo haberes alterius codicis reliquias esse (praesertim cum in initio libri II titulum inveniamus [*Εὐτέρπη*], qui deest libro IX), nisi his et illis foliis idem signum (forfex, no. 3666 Briquet) esset impressum. folia aliquot extra ordinem inveniuntur religata, cui rei remederi voluisse videtur manus recentioris aetatis, quae locos operis numeris capitum designat necnon signo *p.* adiungit numeros paginarum editionis Gronovianae 1715. sine ullo dubio volumen religatum est in Patmo, ubi folia anno 1769 scripta in initio et in fine addita sunt et unde Hierosolyma allatus est ante annum 1860.

Signum forcicis, cuius supra fecimus mentionem, chartam a Genua indicat duxisse originem (Briquet II 235ss.), ubi inter annos 1440 et 1450 eam esse confectam satis constat; eandem habet originem eiusdemque est aetatis charta plerarumque reliquiarum partium libri (Libanii et Demosthenis reliquiae, forfex 3670, et item Aristotelis et Heraclidis Pontici; Demosthenis alia forfex 3754), solorum foliorum 170–177 et 194–239 rhetorica aliqua continentium charta aliunde provenit ('*chapeau*' Venetianus, ut videtur, finis XV vel initii XVI saeculi; libra Venetiana 2578; lilium alicuius generis in Briquetii opere non descripti). quibus omnibus chartis cum teste Briquetio extra Italiam et in partibus orientis solis usi essent librarii, fortasse liber Hierosolymitanus e reliquiis codicum in charta exportata sub Genuensium vel Venetianorum imperio exaratorum est compositus, qui olim repositi erant in bibliotheca Patmisa quo tempore ea insula a Turcis expugnata et subiugata est (i. e. anno 1454, cf. quae *Ἐλισαβὲτ Ζαχαρίδη* disserit de historia Patmi in tomo primo *Σύμμεικτα* vocato a *Κέντρον Βυζαντινῶν Σπουδῶν* anno 1966 Athenis edito, p. 195).

Herodotea Hierosolymitana ipse contuli et benignitate curatoris usus in Bibliotheca post annum 1967 potui exscribere. abunde habet *ν ἐφέλκυστικόν*, caret *ἰῶτα* subscripto.

Quanti Hierosolymitanus ad textum recensendum sit momenti, ex eo

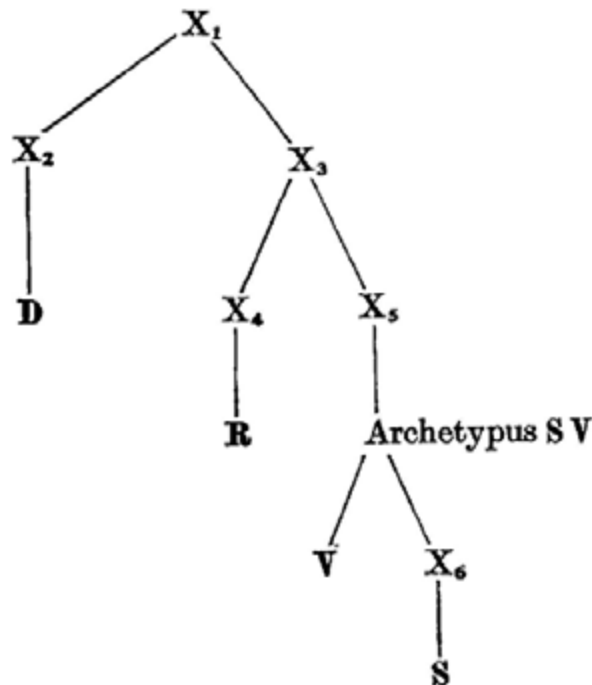
PRAEFATIO

potest recognosci loco quo ponendus est in stemmate codicum manu scriptorum, qui illam quae Romana appellatur stirpem constituunt, de quorum ratione qua cohaereant et relatione optime iudicat Weber in *Analectis Herodoteis* (*Philologus* suppl. 12) eis sane libris manu scriptis nixus, qui illo tempore erant noti.

Non esse dubium, quin Romanae stirpis membrum sit **J**, e permultis elucet lectionibus, quarum minimum numerum exemplorum hic adhibebo.

Congruit enim cum omnibus **DRSV** lectione ceterorum memoriae opposita locis his: I 196, 3 ἀπαγαγέσθαι, om. ἐκδοῦναι — θυγατέρα; 207, 4 Τομύριδος; 211, 2 κλινθέντες δαίνυντο; 211, 3 βασιλεῖς Τομύριδος; 212, 2 ἐπαναπνέειν; 214, 1 ὥς ὁ Κύρος, etc.

Adumbrat autem Weber (218) stemma codicum Romanae stirpis potiorum hoc modo, qui nunc quoque testimonio Hierosolymitani adiuncto potest sustineri.

Statim constat codicem **J** ad dextrum pertinere ramum qui e supremo nodo oritur, cum nusquam congruat cum **D** contra **RSV**, saepe vero se cum his codici **D** opponat:

PRAEFATIO

I 196, 2 αὐτῇ; 197 δὲ τοῖσι ἐκφέρουσιν, τοιοῦτον (item II 5, 1), om. δὲ, παρεξελθεῖν οὐ σφιν; 201 Μασαγέτας ὑπ' ἐωντὸν; 206, 1 σπεύδεις; 207, 3 ἐγὼ γνώμην ἔχω; 209, 2 καταλέλειπτο; 211, 2 ἐπελεύσαντος; 213 τῆς βασιληΐης; II 6, 3 μέτρον ἐόν; 7, 1 τὴν μεσόγειον ἐστίν; I 216, 3 ἵκετο, ζῶνσι (contra D¹); 216, 4 γαλακτοπότης (contra D²).

Accuratius ut ponatur Hierosolymitanus in stemmate, enumeremus lectiones eius in illis locis quibus discrepant inter se RSV:

Inveniuntur enim Hierosolymitani cum DS contra RV haec: I 206, 2 διάβαινε ἐς; 206, 3 ἐς μέσον σφιν προετίθες; cum DSV contra R: II 3, 1 Ἡλιοῦ πόλιν, τοῖσι λόγοισι τοῖσιν; cum DV contra RS: I 207, 6 πρὸς δὲ κρατῆρας; II 6, 1 μέχρι Σελωνίδος; cum R contra SV: I 196, 3 (deest D) αὐτῇ ἐς ὅτω τό; 196, 5 (deest D) δῆμον βίον; cum DR contra SV: 202, 3 φωκίων δέρμασι; 208 συνέστασαν; II 4, 1 δυνάδεκα, τοσῶδε; 8, 1 νότον; 8, 2 τεταμένον; 10, 1 ἥλιον; 17, 1 habet ἐόν, οὐρους; 19, 1 habet καὶ; 25, 1 ἐώθεε; cum DRV contra S: I 208 καὶ εὐποιέειν; I 214, 5 νικῶσαν ἐς μάχην; cum R contra DSV: II 22, 3 ὅς ἂν ταῦτα; 24, 2 ταύτην οἰκός; cum RV contra DS: I 210, 2 ἀμείβεται δὴ ὦν; 214, 1 συλλέξας τὴν ἐωντῆς; cum R contra DSV: II 8, 1 πρὸς μεσαμβρίῃ τε; cum DSV contra R: I 195, 2 κρίνον; 207, 1 τὰ ἐόντα; 207, 2 habet αὐτοῦς; 207, 3 habet περὶ; 207, 5 ὑποχωρήσαι; II 14, 1 habet ἐς; 14, 2 τὸν ἄμνητον; 22, 2 ἐς τὰ ψυχρότατα ὕδων τῶν; 26, 2 ἀπελαννόμενος; contra S: II 22, 2 κόσον δῆτα.

Est igitur suspendendus codex J de illo ramo qui de X₁ tendit ad X₄.

Exciderunt e codice D duo folia capita 196–205 libri I continentia. codicem J, cum in his quoque capitibus nullas praebeat lectiones a RSV discrepantes, temere est inter X₁ et X₃ ponere; sine ulla tamen difficultate potest demonstrari eum tenuisse re vera in capite, ut sic dicam, codicum RSV locum, quem maximi esse momenti constat non e varietate tantum lectionum sed etiam ex ipsis Hierosolymitani lectionibus earumque figura. demonstravit enim Weber in *Analectis Herodoteis* 172ss. non esse scissione seiunctum ramum RSV de codice D priusquam se interposuisset manus cuiusdam librarii, qui criticae recensiois modo lectiones illius qui X₃ designatur libri cum aliis exstantibus contulisset et supra versus notavisset. antequam haec ineamus, quae patefacit argumento suo Weber et quae inde possunt concludi, constare liceat memoremus Hierosolymitanum illis locis discrepare a RSV, quibus in codice D intervenerat corrector, cuius aetatem statuit saeculum XII ad XIV Colonna (46):

I 208 Τόμυρι JD^c et stirps Florentina Τόμυριν D^{ac}RSV; I 212, 2 ἐμπιπλάμενοι JD¹ et stirps Florentina ἐπιπλάμενοι R ἐμπιπλάμενοι D²; II 59, 1 δεύτερα δὲ ἐς J δεύτερα + ἐς D δεύτερα ἐς cett.; rebus sic stantibus non potest dubitari litteram in codice D deletam fuisse δ', coniecerat autem iam Steinius δ' ἐς esse legendum.

Cognatus igitur est Hierosolymitanus cum illa, ut sic dicam, critica recensione, qua scinditur D de reliqua sua stirpe. insignis videtur esse et digna ut animum ad eam advertamus lectio codicis R ἐπιπλάμενοι, quae illa ratione est explicanda ut, postquam corrector aliqui ex ἐμπιπλάμενοι (sicut tradit corrector codicis D) litte-

PRAEFATIO

ram μ delevisset, obliverit librarius posterior errore inductus alteram μ ex eadem voce. sumenda est igitur lectio codicis R pro mixtione duarum lectionum $\epsilon\mu\pi\iota\mu\lambda\acute{\alpha}\mu\epsilon\nu\omicron\iota$ et $\epsilon\mu\pi\iota\mu\lambda\acute{\alpha}\mu\epsilon\nu\omicron\iota$ 'negativae' vel 'deletivae' speciei lectionis mixtae.

Sunt enim mixtae illae lectiones (vel in 'centonis' modum traditae, sicut appellavi eas in grammatica mea 208ss.), quibus nixus constituit Weber perditam manum correctoris. textum, qui adnotationibus suprascriptis correctionem subiit iuxta lectiones stirpis Florentinae, necesse est ante oculos fuisse librariorum 'subarchetypi' RSV (nihil interest utrum idem sit ac X₃ an paulo sequatur eum) et e tali textu derivatas esse lectiones, quae ambas lectiones varias anteriores identidem praebent. non est igitur interpretanda, ut uno pro tempore utamur exemplo, lectio $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\theta\epsilon\alpha$ (cuius modi maximum invenis numerum in quibusdam quidem codicibus), nisi assumitur olim exstitisse codicem, in quo voci $\mu\epsilon\gamma\acute{\epsilon}\theta\epsilon\alpha$ supraposuisset librarius litteram α ($\mu\epsilon\gamma\acute{\epsilon}\theta\epsilon\alpha$), ut correctior, secundum Iadem dialectum, efficeretur lectio $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\theta\epsilon\alpha$. cogentibus coniecturis Weber speciem illius codicis 'critice' scripti ex innumeris lectionibus mixtis in codicibus RSV exstantibus reconstituit. neque tamen ex Weberii argumento potest concludi, utrum in specie codicis tali modo reconstituta sint allatae correctiones a secunda manu an iam una manu in aliquo codice varietas lectionum fuerit exhibita.

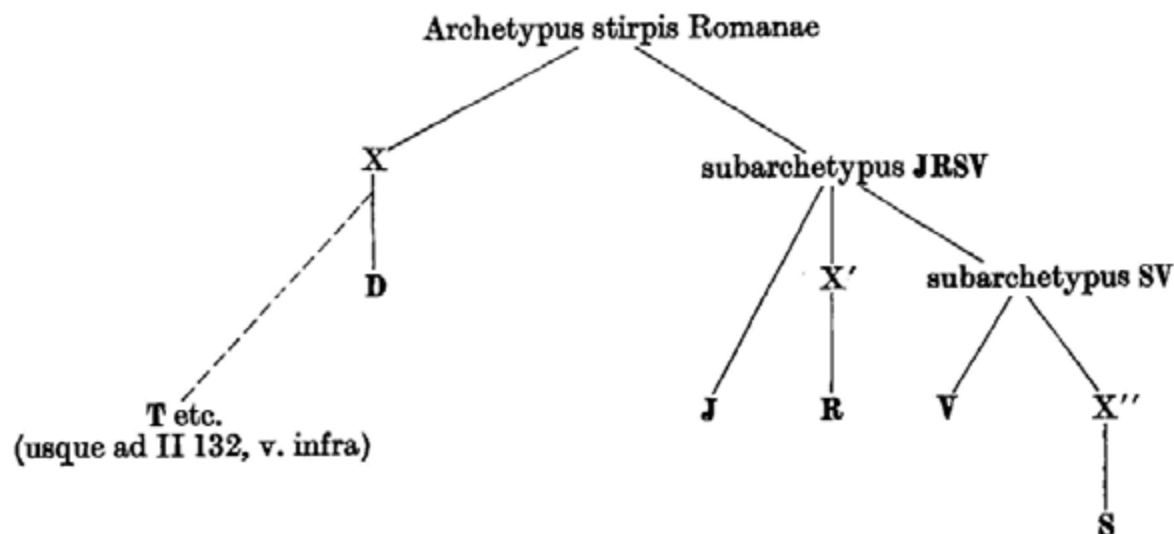
Illius speciei codicem, quam Weber ex examine memoriae cogente iudicio delineabat, plane nunc recognoscimus in codice Hierosolymitano. omnino non desunt in illo lectiones cum varietate formarum supra versum annotata; et qui litteras vel ductum et insuper atramentum observat, non potest habere dubium quin annotationes supra versus allatae eadem manu sint scriptae ac ipse textus.

E magno numero earum lectionum liceat eligam eas quae planissime ante oculos ducunt speciem codicis a Weberio recte coniectam eandem re vera fuisse ac codicis Hierosolymitani.

In extrema parte libri I — sunt autem haec capita quae in codice J exstant — Weber 176ss. lectiones duplices enumerat has vel e lectionibus mixtis coniectas vel in codice R adhuc exstantes: I 202, 1 $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\theta\epsilon\alpha$ RSV, et legimus in Hierosolymitano $\mu\epsilon\gamma\acute{\epsilon}\theta\epsilon\alpha$; 203, 1 $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\theta\epsilon\iota$ RSV, hic quoque $\mu\epsilon\gamma\acute{\alpha}\theta\epsilon\iota$ habet Hierosolymitanus; 211, 2 $\eta\ddot{\upsilon}\delta\omicron\nu$ D $\epsilon\ddot{\upsilon}\delta\omicron\nu$ S $\eta\ddot{\upsilon}\delta\omicron\nu$ R, item J; 214, 4 $\epsilon\delta\acute{\iota}\zeta\eta\tau\omicron$ D $\epsilon\delta\acute{\iota}\zeta\epsilon\tau\omicron$ SV $\epsilon\delta\acute{\iota}\zeta\eta\tau\omicron$ R, item J; 216, 4 $\nu\acute{o}\varsigma$ Krüger $\nu\acute{o}\mu\omicron\nu\varsigma$ R $\nu\acute{o}\mu\omicron\varsigma$ rel.: 'quod R praebet nihil aliud esse atque $\nu\acute{o}\mu\omicron\varsigma$ apparet', $\nu\acute{o}\mu\omicron\varsigma$ J; cf. etiam: II 55, 1 $\Theta\eta\beta\alpha\lambda\omega\nu$ BCD $\Theta\eta\beta\epsilon\alpha\lambda\omega\nu$ V $\Theta\eta\beta\alpha\epsilon\omega\nu$ S $\Theta\eta\beta\acute{\alpha}\iota\omega\nu$ R, item J; ad eos accedunt alii loci in quibus J lectiones stirpium ambarum una praebet neque vero exstat mixtio lectionum in aliis codicibus: I 207, 7 $\alpha\pi\omicron\delta\epsilon\acute{\iota}\epsilon\iota\varsigma$ J (- $\delta\epsilon\acute{\iota}\epsilon\iota$ - stirps Romana, - $\delta\epsilon\acute{\epsilon}\varsigma$ - stirps Florentina); II 22, 2 $\psi\upsilon\chi\rho\acute{o}\tau\alpha\tau\alpha$ (sq. suprascr.?) J ($\psi\upsilon\chi\rho\acute{o}\tau\alpha\tau\alpha$ stirps Flor., $\psi\upsilon\chi\rho\acute{o}\tau\epsilon\tau\alpha$ stirps Rom.); II 39, 2 $\epsilon\chi\beta\acute{\alpha}\lambda\lambda\alpha\sigma\iota\nu$ J (- $\omicron\nu$ - cett.); et cf. quae ad II 44, 2 adnotavimus. Vide etiam quae infra p. XLIII de Vaticano 122 egi.

Eandem ergo habet speciem Hierosolymitanus ac ille 'subarchetypus RSV' quem varietatem lectionum constat notavisse; in stemmate exornato codicem ponimus ut sequitur:

PRAEFATIO

Cf. quae p. XLVI de doctrina grammatica in codice Darmstadtensi tradita dicimus.

Non abhorret hoc stemma ab illis lectionibus, quae adduxerunt v. d. Hemmerdinger ut censeret CQ 2, 1952, 97 (cf. Les manuscrits 124ss.) archetypum RSV fuisse 'une copie indirecte de D'. potest enim fieri, ut exemplum afferam, ut VI 69, 4 *φῆσειέ* a D¹ cum ABCP praebitum et post a D² in *φῆσι* correctum ex archetypo RSV vel ex uno e codicibus R, S, V sit illatum potius quam contraria via.

Ad hoc accedit quod chartae codicis Vaticani Palatini gr. 176 (v. p. XXXVI), quem Colonna „codicis D fere geminum exstitisse“ iudicat, idem vel simillimum signum forficis 'omni ornamento destitutae' est impressum quod Hierosolymitano; caret tamen lectionibus duplicibus.

R Vaticanus graecus 123 duorum voluminum vel foliorum 443, chartaceus miscellaneus; describunt Stein xi, Colonna 475, Hemmerdinger 143ss. Musarum exemplar, quod, ut e signis chartae insertis potest iudicari (Colonna, Hemmerdinger), saeculo XIV est exaratum, incipit fol. 12 et continet usque ad finem voluminis primi (fol. 243) libros quattuor, deinde in altero volumine (fol. 244—437) libro quinto omisso libros VI—VIII et partem libri IX (usque ad cap. 106); finem Historiarum in fine voluminis supplevit manus alia (quam siglo r designamus) a Colonna saeculo XV attributa. excusserunt codicem Hude et Colonna, primus autem omnium Stein, in cuius editione R solus apparet testis Romanae, ut ex eius nomine deinde vocabatur, stirpis. neque igitur potuit ea aetate fides illius stirpis recte iudicari, dum Paschis 1884 in sua Commentatione critica in Herodotum (Progr. Gymn. Friedr.-Werd. Berolinensis) affinitate codicis R cum S et V innixus auctoritatem stirpis Romanae (codice

D adhuc ignoto) clare praedicaret Kallenberg Herodoti Teubneriani editor; antecesserant autem ei iam Gomperz, Sitzungsber. Kais. Akad. d. Wiss. Wien (phil.-hist. Kl.) 1883, 141ss., 521ss., et Wehrmann, De Herodoti codicis Romani auctoritate disserens Halis 1882. hic illic correctoris manus invenitur (cf. quae de codice J disseruimus); *ν παραγωγικῶ* summa constantia ante vocales et illas quoque, quae in initiis sententiarum sunt sitae, utitur, neque tamen si sequens sententia a consonante initium capit. deest *ι* subscriptum; *ι* et *υ* vocales in cacuminibus syllabarum semper diaeresi (*ι̇*, *υ̇*) sunt munitae. relativis eandem habentibus formam ac demonstrativis comma postponitur.

Codicis R plane simillimus est, eius tamen menda manifesta correxit, Ambrosianus gr. A 163 inf. (Martini-Bassi 59) saeculi XV (Colonna 55); Londinensis Musei Britannici Harleianus 6312, saeculi XIV, lib. I continet ex R, ut mihi videtur, exscriptum, quem e T pendere censet Hemmerdinger 121.

S Cantabrigiensis olim Guilelmi Sancroftii archiepiscopi codex in collegio Emmanuelorum conservatus sub numero 30 (vel 1.2.a), chartaceus, foliorum fere trecentorum, quem saeculo XIV attribuit Hude, sed saeculo XV medio posuit Powell, CR 51, 1937, 118s. folio primo in obverso adscripta est notitia Latina indicans librum primo „a Thoma Galeo, sed valde negligenter“ esse collatum, deinde „longe diligentius in usum editionis Wesselingianae ab Antonio Askew, ut tamen non pauca omiserit, quaedam etiam minus recte notaverit, quod in omni fere collatione fit, praesertim in ea, ubi magna variarum lectionum pars ad dialecti rationem vel servatam vel neglectam pertinet“. alia post addiderunt Gaisford, qui denuo contulit, et Hude, qui novissimus; nihilo secus non omnia apud illos congruunt. speciminibus examinatis mihi persuasi nihil iam posse addi quod in alterius utrius editoris adnotatione non invenias. *ῥῶτα* subscriptum negligit codex, *ν* autem *ἐφελκυστικῶ* velut nostrae aetatis typographi satis regulariter utitur. easdem ac M codex S habet depravationes vocum ad lacunas supplendas inveniendarum (v. infra p. LXIII s.), cf. Hemmerdinger 138ss.

Praecedit Historiis tractatus *Ἡ ἀρχὴ ἐρωτώτων ἰδιωμάτων τῆς Ἰάδος διαλέκτου* inscriptus, cuius maximam partem inter alias Moschopuli versiones luci edidi infra p. LXVIIIss.; est enim illa omnium versionum Gregorii Corinthii simillima; additur eiusdem auctoris tractatus *περὶ Ἰάδος* articulorum de vocabulis Ionicis tractantium (quae articulos grammaticos sequuntur) pars prior, i. e. §§ 80–154, omissis tamen §§ 102, 107, 111, 112, 118, 119, 125, 127–129, 137–138, 140, 142, 145–150, 153, quorum pars minor non sunt Herodotea, maior autem, quamvis de Herodoteis vocabulis tractent, non insunt collectioni *Λέξεων*.

V Vindobonensis (olim Budensis in Bibliotheca regis Matthiae Corvini) graecus 85 (Graec. hist. prof. 1) in Hungeri Katalog der griechischen Hand-

schriften der Österreichischen Nationalbibliothek, praeter quem descripserunt codicem Colonna 49, Stein xiv, Hemmerdinger 131ss., accuratius tamen Weber in *Analectis Herodoteis* (Philol. suppl. 12) 137ss.: „*ν* habet *ἐφελκυστικόν*, non regulariter tamen, omnino autem caret *ι* subscripto et etsi codicem non sine elegantia quadam scriptum esse dici potest . . ., tamen non minus apparet“, ut dixit Weber, „ubique maximum numerum mendorum et corruptelarum exstare hasque depravationes speciem aetatis Byzantinae et imprimis superiorum saeculorum prae se ferre“; chartaceus saeculi XIV, Herodotum integrum et unum continet foliis 474. huc accedit, quod plurimi exitus vocum compendiis sunt notati, quae quia omnes prorsus depravant res orthographicas, nescis quo modo sint plene scribendi; quorum ut afferam unum tantum exemplum, non liquet volueritne librarius pluralis formam tradere *πόλις* an *πόλεις*. (in varietate talium lectionum Hude in apparatu suo uncis includit siglum codicis Vindobonensis [V] ubicumque finem vocis compendio notat librarius.)

Eorum liceat specimina afferam, quorum nulla facta est mentio in editionibus; leguntur enim exempli gratia in foliis 127^v et 128^r (II 181 – III 1) haec: *Κυρήνην ἦν τὸ] Κυρήνην* ** τὸ D *Κυρήνην* τὸ rell.; *Κυρίνην* pro *Κυρήνην*, *Αἰδω* pro *Αἰνδω*, καὶ post *ἀνθρώπων* om. II 182, 2, *αἵτε ἐν* pro *αἵτεσσιν* III 1, 1; in foliis 212^v et 213^r (V 124 – VI 1): *Ἑκταῖος, πλήστη, ἀπόλνται* V 126, *εἰδός* pro *εἰδώς* VI 1, 2. inter venerunt etiam a saeculo XV aliquae manus correctorum (cf. etiam p. XLV). summo iure editores a Wesselingio primo se abstinebant ne omnes scripturas vitiosas vel post correctas vel adhuc exstantes reciperent in apparatus; facile est ergo intellectu, cur viri docti se invicem mutua accusatione identidem affligerint codicem V non satis accurate excussisse; cf. tertiam Hudii editionem et lectiones, quas collegit Weber in *Analectis Herodoteis* passim et quae Hude dixit in BPhW 1912, 702ss.

Rebus sic stantibus diu mecum luctabam, an memoriam Vindobonensis in adnotatione critica includerem (cf. Hemmerdinger, *Eliminatio codicum Herodoteorum*, CQ 2, 1952, 97ss.); si tandem nihilo minus inserendae illius memoriae cepi consilium, id ea feci de causa quod codex V unicus est notus e testibus cum Sancroftiano S arte cohaerentibus et quod de eo aliqui alii pendent vel ei affines sunt codices (e. g. Palat. gr. 215), et postremo quod fons fuit excerptorum a Demetrio Cantacuzeno Byzantino anno 1474 haud paucis cum vitiis exscriptorum (docet subscriptio librum *‘τελεωθῆναι’* Londinii, sed plane coeptus est Pannoniae). quorum excerptorum memoriam (siglo *ν* notatam) illic adiunxi, ubi aliquid plenius vel correctius posse afferre ad varietatem lectionum codicis V mihi videbatur. notandum tamen est codicem *ν* VII 43, 2 e *χίας* (pro *χ’ας*) in RV depravato *χίλας* restituisse.

PRAEFATIO

Vaticanus Palatinus gr. 215 saeculi XV unus illorum est codicum, qui Moschopuli tractatum continent, sed a manu posteriore quam ipsae Musae scriptum et illius quae notas marginales addidit simili; ad eundem ramum memoriae pertinet ac SV. Ambrosianus gr. I 23 sup. (Martini-Bassi 456) saeculi XV codicum SV, potius autem V (cf. quae p. LII de Moschopulo diximus), est simillimus.

Vaticanus gr. 122 saeculi XV, variis exaratus manibus; agit de eo Alberti, Maia 12, 1960, 331–345; ad stirpem Romanam pertinet, praecipuam autem ut videtur similitudinem exhibet codicis V. Vaticanus aliquot habet lectiones duplices (adnotationis criticae modo), quarum pars in codice V specie lectionum mixtarum conservantur; omnes autem prorsus variae lectiones ab Alberti 340 e Vaticano 122 exscriptae cum Sancto Martino S sunt communes (quem nihil curare in stemmatis disputatione placuit Alberti) neque cum R, exque ea re illum librarium, cuius manus varietatem introduxerat, quamquam ἐδίζητο I 214, 4 cum RJ in Vaticano quoque inveni, alium recentiorumque fuisse colligimus quam illum, cui adnotationem grammaticam debemus codicibus JR conservatam. demonstravit Alberti 337s. Vaticanum illis locis, quibus in codice D correctio allata erat, semper una cum reliqua stirpe Romana memoriae codicis D ante correctionem factam congruere, et v. quae supra (p. XXXVIII) de plane contraria relatione diximus codicis Hierosolymitani. Vaticanus 122 praecipuus fuit codicum, quibus nixus Laurentius Valla versionem Latinam (de qua mox vide) conscripsit, ut demonstravit idem Alberti, Bolletino del Comitato NS 7, 1959, 66–84. cf. etiam quae supra p. XXXV de Urbinatense gr. 88 diximus.

Aldinae (1502) lectiones non attulimus in adnotatione critica nisi quae vel ignotae sunt ex aliis fontibus vel rationem illustrant, qua libri manu scripti renascentium litterarum temporis cum ipsa illa editione praelis impressa prima cohaereant. iam de codicibus M et Q agens (supra p. XXXs.) sententiam meam protuli codices quosdam, quorum memoria Aldinae quodam modo similis est, inter huius fontes numerandos esse (vel huius fontibus esse affines) potius quam ex Aldina censendos esse descriptos.

Ut verum dicam, duo tantum inveni codices, quos ex editione impressa princepe pendere mihi persuasi: Laurentianum pl. LXX 32 saeculo XV vel XVI (Stein) negligenter exaratum et e compluribus videlicet fontibus conflatum, inter quos non deerat Aldina, et Florentinum Riccardianum 28 (K. II. 8) saeculi XVI, ex Aldina potissime, ut videtur, exscriptum.

Schedarum memoria inter saeculum I et IV est sita; de ea disserui in grammatica mea 212–217 (cf. Jacoby in Realenzyklopädie Suppl. II, 515) praeter eas papyros quae illo tempore adhuc erant ignotae, quae sunt Pap. Palau Rib. 60 et 135, quas publici iuris fecit J. O'Callaghan in Studiis Papyrologicis 8, 1969, 37–42 et 16, 1977, 77–80; Pap. Mediolanensis Univ. cathol. H 75 (S. Daris, Aegyptus 52, 1972, 71s.); Pap. Coloniensis 1202 ed. Kramer – Hübner, Kölner Papyri 1, 1976, 51–53; Pap. Rendel – Harris 40; Pap. Fackelmann 7 Vindobonensis ed. Banert – Harrauer, WSt 93, 1980, 25–26. ceteras XXI papyros exstantes quarum maxima pars Oxyrrhynchis erat inventa exscripsit A. H. R. E. Paap in libro De Herodoti reliquiis in papyris et membranis Aegyptiis

PRAEFATIO

servatis (Lugduni Batavorum 1948) adnotatione amplissima addita; Paapii numeros denominationibus papyrorum in conspectu siglorum adiunxi. ut breviter repetam, quae loc. cit. de papyrorum positione in memoria nostri dixi (cf. etiam Paap 95—100), imprimis memorandum est papyros non ex una certa e recensionibus exstantibus pependisse (cf. quae de papyris Thucydideis agit Kleinlogel, *Geschichte des Thukydides-textes* 43ss.), sed cum illae quae superiore aetate sunt scriptae stirpi Florentinae affiniores essent (Pap. Mon., Pap. Ox. 1619, Pap. Mus. Brit., Pap. Ox. 1375), saeculo II coepisse fieri recensionem textus utrique stirpi alienam, sed quodam modo memoriae collateralis affinem (Pap. Zereteli, Pap. Ox. 1092, Pap. Ox. 18, Pap. Ox. 1244, Pap. Ox. 2099, Pap. Soc. Ital. 1170, Pap. Ox. 2095, Pap. Rylands 55, Pap. Ox. 2096). in his papyris saepissime ordo verborum invenitur inversus, qua de re disseruit S. Linnér, *De ordine verborum in papyris servato*, *Eranos* 39, 1941, 147s., et cf. Jacoby *RE Suppl.* II, 515s., et ea quae supra p. XXXIII de testimonio Mutinensis dixi. praecipue notandum est de hac memoria in aliquibus schedis manum correctoris intervenisse (cf. quae I 58—214 ex Oxyrrh. 2096 et II 158, 4 ex Oxyrrh. 1092 adnotavimus). aliquot papyri textum *ν ἐφελκυστικῶ* muniunt (v. supra p. XIII s.). papyri *ν ἐφελκυστικόν* numquam in pausis syntacticis, sed interdum ante consonantes usurpant (Paap 91, Sievekingium sequens). papyri infimae aetatis (id est usque ad saeculum IV) uni vel alteri stirpi rursus sunt affiniores; stirpi Romanae e. g. Pap. Ox. 19, Florentinae Pap. Ox. 695.

Sui generis testis Aegyptiacis harenis ereptus est quod de Aristarchi in Herodotum commentariis superest in Pap. Amherstiano II 12 (= Paap X). lectiones eius, quarum momentum ne quis parvi iudicet, cum memoriam Musarum ab illa, qui in codicibus medii aevi exstat, alienam iam a doctis viris Alexandrinis conservatam esse ostenderent, afferro inter grammaticorum testimonia ad I 193—194 et 215. littera *ν ἐφελκυστικῶ* usus est Aristarchus. Aristarchi exemplar, quod umquam exstitisse nullo pacto constat, quasi 'cacumen' memoriae Herodoteae considerat Hemmerdinger 9, 154ss., quo autem iure plane nescio.

Licet nunc transeamus ad excerptorum libros:

¶ (Athonita Dionysii monasterii codex 90) et ¶ (Parisinus supplementi Graeci 134) exemplaria sunt florilegii ex operibus Herodoti, Plutarchi, Diogenis Laertii saeculo X, ut videtur, conscripti. Parisinorum excerptorum Hude et Legrand in editionibus habuerunt rationem non accuratissime quidem; exscripsit lectiones praecipuas ex Athonita *Λάμπρος* in *Νέω Ἑλληνομνήμονι* 2, 1905, 1ss. de codice tractans. ego et Athonitae et

Parisini folia Herodotea continentia excussi et varietatem lectionum maximo esse usui censui ut in adnotatione afferam.

Constat ¶ foliis membranaceis 251, quorum 35 prima Herodotea continent excerpta. descripsit Λάμπρος in *Καταλόγῳ τῶν ἐν ταῖς βιβλιοθήκαις τοῦ Ἀγίου Ὁρους Ἑλληνικῶν κodicῶν*, vol. I (*Μονὴ Διονυσίου*), 328ss., numero signans 3624. cf. etiam notitiam Colonnae 59s.; memorat codicem Hude vi. haud facile videmur posse assentire Lambro qui codicem existimavit saeculo XIII esse exaratum. non solum nitidissima eius scriptura minuscula 'prisca' neque ἰῶτα subscripto neque ν παραγωγικῶ carens, in qua etiam comma ponitur post pronomina subordinativa (v. supra p. XVIII), sed hoc quoque quod Parisinus non solum recentiori memoriae (id est stirpi 'Romanae') aliquanto affinior est quam Athonita et desunt in eo aliqua excerpta in Athonita tradita habetque aliquanto plura pro explicatione addita (cf. III 78, 3), haec omnia nihil relinquunt dubii quin antiquiori aetati adscribendus sit Athonita quam Parisinus; hunc si XIII adscribis saeculo, illum adscribere oportet XII, sinon XI, e scripturae testimonio; cf. quae de illis disserui in *Helikon* 1977, 372ss. utuntur ambo exemplaria florilegii peculiari quadam consuetudine prisca et obsoleta accentuum et spirituum vocibus adiungendorum; ea signa ultimis litteris syllabarum superponunt (v. quae loc. cit. de hac re tractavi); quae consuetudo cum hodierna typographia exprimi nequeat (est enim magna pars accentuum spirituumque consonantibus imposita), in apparatu critico lectiones florilegii notavi sic ut signa secundum nostram consuetudinem essent posita.

§ membranaceus, de quo quae praecipua reor, iam de ¶ tractans dixi, constat foliis 278 saeculo XIII exaratis, quorum 32 primis continentur Herodotea. subscriptum ι, παραγωγικὸν ν, interpunctionem 'subordinativam' eadem ratione usurpat qua Athonita.

¶ Parisinus gr. 1731 chartaceus foliorum 200, quae Herodotea continent, a Demetrio Cantacuzeno scriptus. de origine eius v. quae supra (p. XLII) de codice V agentes diximus. codicem primus contuli, sed illas tantum in apparatus transtuli lectiones, quae elucidant, quod e varietate lectionum codicis V ab aliis editoribus adnotata non satis liquet, vel quae lectionem a V uno praebitam confirmant; inveniet ergo lector siglum ¶ in elenchis testium parentheticis uncis inclusum.

℞ Neapolitanus graecus II. C. 32 (= 100 Pierleoni) chartaceus XIV saeculi ineuntis constat foliis 372 „quibus excerpta insunt multorum auctorum, inter alia foliis 253–257 Herodoteae laciniae permultae continentur, rursus folio 315 excerpta alia insunt ex Historiis petita praemis verbis ἐκ τοῦ Ἡροδότου“ (Colonna 61). de codice agit Colonna 148,

PRAEFATIO

et quae sibi praecipuae viderentur lectiones e longioribus excerptis exscripsit. praeterea abbreviationes quoque locorum Herodoteorum inveniuntur. folia inspexi et aliquas a Colonna minoris momenti esse ductas addidi in adnotatione mea. illorum, quae in codice $\mathfrak{A}$ ex Herodoto petita sunt, simillima leguntur etiam in Vaticano Palatino gr. 93 saeculi XIII (cf. Colonna 60s., 65–68), quem non vidi. plurima excerpta in modo sententiarum sunt, qua de causa excerptorem (quem Colonna Andream Lopadiatem fuisse coniecit) ‘paroemiographum’ nominavi.

§ Heidelbergensis bibliothecae universitatis (olim Palatinus) graecus 129 chartaceus saeculi XV miscellaneus constat foliis 141, e quibus illa quae numeris 1 et 34 signata sunt continent aliqua Herodotea frustula, quae nescio quo pacto cohaereant; pars eorum non est e Musis verbatim laudata, sed argumenta aliquarum narrationum Herodotearum breviter complectitur. ex eis, quae ipsis verbis nostri afferuntur et longiora sunt, varietatem lectionum hic illic attuli. cf. Creuzeri Commentationes ad Herodotum 425.

¶ Darmstadtensis Bibliothecae quae Hessische Landes- und Hochschulbibliothek vocatur codex Graecus 2773, miscellaneus, chartaceus foliorum 377; nonnullarum recognoscuntur vestigia manuum, sic ut inter viros doctos non conveniat saeculone XIV an XV sit ponendus. exactissime describunt codicem L. Voltz et W. Crönert in Centralblatt für Bibliothekswesen 14, 1897, 537–563. loci magnae scriptorum multitudinis omnium aetatum generumque per omnia folia codicis sunt dispersi, e quibus si eos qui ex Herodoto afferuntur accuratius inspicias (enumerantur a Voltz — Crönert 563), mox intelleges eos maxima parte non e Musis esse laudatos, sed e grammatici vel grammaticorum aliquorum opere, qui, ut de Ionica dialecto quam optime et lucidissime agant, Herodotum laudant exempli gratia. plurima igitur eorum, quae e codice ¶ traxi, inter testimonia grammaticorum attuli.

Constantini Porphyrogenneti nomine attuli lectiones e duobus collectaneis locorum collatas, quorum altera sunt in codice Turonensis bibliothecae municipalis 980 (86 Omont) vel Peiresciano membranaceo saeculi XI. descripsit eum praeter Omont (in Catalogue des manuscrits grecs des Départements) Wescher in Darange, Catalogue des manuscrits de la Bibliothèque de Tours, 428s. continet excerpta e rerum scriptoribus iussu Constantini collecta, inter quae foliis 164–167 et 184–190 inveniuntur LXIII Herodoti sub titulo *περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας* (cf. Zosel, De excerptis historicis Constantini Porphyrogenneti iussu confectis quaestiones Herodoteae, Thucydideae, Xenophontae, diss. Gryphiae 1933). codicis

instar censet haec collectanea esse Hude x. de sermonis consuetudine varietatem memoriae excutens disseruit Wollenberg, LXIII loci ex Herodoto excerpti qui ex conlectaneis Constantini Augusti Porphyrogenetae *περὶ ἀρετῆς καὶ κακίας* in codice Peiresciano extant, Programma Collegii Regii Francogallici, Berolini 1862. non omnino sine utilitate denuo contuli quae Herodotea sunt. altera sunt excerpta ab Andrea Darmario, qui Baroccianum 200 (v. p. XXVIII) exaravit, e Constantini *περὶ πρέσβευων* (vel *περὶ πρεσβειῶν*) exscripta, quorum tria exstant exemplaria eiusdem librarii manu exarata. Darmarii nomen legitur etiam in colophonio Ambrosiani gr. N 135 (552 Martini-Bassi) miscellanei anno 1574 exarati, cuius extrema folia (381—382) continent V 73 et IX 4; eadem continentur folio primo codicis Escorialensis R. III. 13 (No. 47 Revilla, Catálogo de los códices griegos de la Biblioteca de El Escorial), cuius magna pars ab eodem est exarata; de his codicibus cf. Colonna 64. tertium exemplar eadem continens est fol. 253 codicis Bruxellensis Bibliothecae Regiae 98, 16 (11317—21), quod Graux, Essai sur les origines du fonds grec de l'Escorial 93—97, ab eodem librario recte censuit esse scriptum, de cuius manu excerpta Escorialensia et Ambrosiana emanabant. cum nulla interveniat varietas lectionum inter tria exemplaria, eorum memorias sub Constantini nomine in unam fundens adnotavi.

Amasidis Epistulam (III 40) ad Polycratem missam praeter Stobaeum aliquot librarii saeculorum XIII et XIV nescire me confiteor qua de causa exscripserint; horum excerptorum, ut varietas lectionum docet, non Stobaeus fuit fons, sed codex quidam vel codices quidam Herodotei. sunt illi, ut fere secundum ordinem temporum enumerem eos: **G** Guelferbytanus 4292 (Gudianus gr. 104), membranaceus saeculi XIII (Colonna 61), qui foliis 25 et 26 epistulam Amasidis continet; **D** Vaticanus gr. 1394 ('ex libris Fulvii Orsini') chartaceus saeculi XIV (folio 295^v); **V** Vindobonensis philolog. gr. 191 (fol. 62^v). etiam inter ea, quae in codice Darmstadtensi (**D**, v. supra) e nostro excerpta sunt, invenitur epistula Amasidis (fol. 150).

Inveniuntur Herodotea etiam in codicibus his, quos tamen nullius esse momenti iudicavi: Bucharestorum Bibliothecae Academiae codicis 624 (493) pag. 22 (II 76. 92 ex Aldina exscripta); Laurentiani pl. LXXXVI 8 fol. 392 (III 107—109 „e T vel e libri T simillimo exemplari descripta“, Colonna 64); Mutinensis Estensis gr. 42 (II. B. 5) fol. 134 (II 1); Vaticani gr. 2238 (Colonna 62s.) fol. 183 (aliqua frustula de rebus geographicis et originibus nominum e libris VII—VIII petita); Hierosolymitani Patriarch. gr. 98 fol. 16^r, 35^v, 37^r, 54^v, 81^r, 104^r.

Laurentii Vallae versionem Latinam quam qui codicis (scil. per-diti) instar haberi vellent fuerant aliqui viri docti, firmissimis argumentis demonstrat Alberti (Bolletino del Comitato NS 7, 1959, 66—84) ab

PRAEFATIO

illo usu codicum R, D, T, Vaticani 122 aliorumque, qui omnes Romae congesti Vallae saeculo XV medio ad editionis Aldinae praeparandae opus incipiendum praesto erant, quibusdam denique coniecturis (cf. I 194, 2) illatis esse conscriptam.

Praeter ultimam Teubnerianam H. R. Dietschii et H. Kallenbergii (¹1885, ³1933) has praecipuas memorabo editiones, quas editorum nominibus tantum in adnotatione indicabo:

Manutii Aldi (v. p. XLIII); H. Stephani (adnotationibus necnon *Λέξεις*, v. p. L, additis), Lutetiae Parisiorum 1570, in cuius exemplaribus quas in marginibus adscripserunt notulas Scaliger, Casaubonus, Diephold, Dobraeus, Hermann, Havet in exemplaribus bibliothecae Universitatis Cantabrigiensis Nn. V. 26, VI. 29, Oo. I. 59, Pp. VI. 26 et bibliothecae Parisinae (cf. p. XXVII s.) inspectas hic illic memorabo; J. Gronovii (cum interpretatione Latina Laurentii Vallae, cf. p. XLVII, necnon notis H. Stephani, Th. Galei ipsiusque Gronovii), Lugduni Batavorum 1715; Taylorii notae manu adscriptae inveniuntur in exemplari in bibliotheca Universitatis Cantabrigiensis sub numero Nn. II. 23 reposito; Th. Gaisfordii, Lipsiae 1824; J. Schweighauseri cum adnotationibus Wesselingii et Valckenaerii, additis interpretatione Latina, lexico necnon tractatis grammaticorum quorundam, Londini 1830; H. Steinii editionem in usum scholarum explicationibus Germanice conscriptis additis confectam, Berolini 1857; H. Steinii editionem maiorem, cuius in praefatione conspectum codicum manu scriptorum primum invenies, scholiis et *Λέξεις* additis, Berolini 1869; C. Hudii Oxoniensem ¹1908, ³1927; Ph.-E. Legrandii Budaeanam (interpretatione Francogallica, explicationibus, longissima 'introductione' et indicibus additis), Lutetiae Parisiorum 1932–1954. ceterum B. Hemmerdinger (46–80) cum editionum tum editorum fata optime elucidavit.

Librorum et studiorum in ephemeridibus publici iuris factorum mentionem feci in adnotatione vel in praefatione, ubicumque ad locum Historiarum vel ad rem tractatam pertinent, et indicationes necessarias plene exscripsi, ita ut lector de potissimis studiis fere omnibus ad illas res, quarum nobis interest, vere pertinentibus sibi possit rationem dare. qui libri passim citantur et abbreviationibus tantum indicantur, hi sunt: Colonna (cuius indicationem plenam inveniet lector p. XXIV s.); Paap (p. XLIII); Weber, *Analecta Herodotea* (p. XXXV); Bredow (p. VIII); denique grammatica mea (p. V) et v. d. Desrousseaux tractatus manu scriptus et ab Hemmerdinger versione renovata et largiore publici iuris factus (p. XXIV). concordantias Herodoteas habes in Powell, *A Lexicon*

to Herodotus (Cantabrigiis 1938, denuo impressum Hildesheimii 1960). quaestionum Herodoteorum variarum omnium statum anno 1913 in Paulij et Wissowae Realenzyklopädie (Suppl. II) plurimis suis propriis adiectis copiose depinxit F. Jacoby, et praeter quae indicibus bibliographicis annuis insunt elenchum studiorum Herodoteorum annis 1937—1960 conscriptorum a L. Bergsonio confectum invenimus in ea quae Lustrum vocatur ephemeride 11, 1966, 71—138. e recentioribus operibus memoranda sunt liber qui Herodotean Inquiries inscribitur a S. Benardete conscriptus (Hagae 1969) argumenta cogitationesque Musarum complotens et collectanea opusculorum praecipuorum de Herodoto tractantium recentiorum a W. Marg sub titulo Herodot, Eine Auswahl aus der neueren Forschung anno 1965 Darmstadtii iterum edita, sub quorum fine brevem elenchum studiorum iterum invenies.

Ad obliquam vel secundariam memoriam colligendam imprimis indicibus locorum fere sine ulla lacuna a Steinio ad textum allatis sum nixus; ad illa tantum quae in grammaticorum libris traduntur aliqua mihi erant supplenda. tamen memorare modo locum prodesse censeo nihil, cum non nisi in contextu verba omnia auctoris, qui nostrum laudat, intuearis, fidem atque auctoritatem scripti aestimare possis.

Testimonia in duabus paragraphis sub textu disponuntur: priore enim, quae ex Herodoto realium causa laudantur, id est ut res historicae illustrentur vel geographicae vel quae ad religionem pertinent; secunda autem paragrapho illa, quae ad linguam vel genus scribendi pertinent vel vocabula explicant, inter quae praecipua sunt *Λέξεις Ἡροδότου* compluribus exemplaribus traditae (v. grammaticam meam 218—230 et Lexica Graeca Minora [edd. Latte — Erbse], XII—XIII et 191—230 e Steinii operibus iterum impressa).

Gravis et necessaria res mihi videtur ut illae binae memoriae obliquae bene distinguantur; nisi plena et explicita verba scriptoris Herodotum laudantis leguntur, lector iudicare nequit, utrum omissio aliqua vera sit varietas an omissae sint aliquae res quae e scriptoris mente nihili ad explicationem sunt, vel utrum coniunctiones *δέ, γάρ* etc. omissae sint an transsiliverit eas consilio scriptor vel immo addiderit. rerum scriptor, qui Herodotum laudat, certe ad dialectum fideliter reddendam minus spectat; sunt etiam qui verba nostri Attice prorsus rescribant. in ea re alii editores saepissime multisque locis peccabant et in apparatusibus pro 'variis' adnotabant lectiones quae non sunt. ut illa omnia recte iudicari possint, laudata a verbis non verbatim repetitis separanda sunt, quod Stein neglexit. maximam mihi dedi operam, ut quod opus est quam cla-

rissime ante oculos lectorum ducam; itaque illa quae genuina esse iudico verba e Musis laudata eximiis i. e. erectis typis distinguenda curavi.

Quatenus necesse videbatur, locum scriptoris amplum et plenum citamus, ut manifestum fiat, utrum auctor se explicite ad nostrum referat necne.

Memoria obliqua hoc modo praebenda editori non solum lectiones varias genuinas antea reconditas detegere et revelare licet, sed etiam memoria e locis Latine laudatis potest restitui (e. g. cf. quae Blake AJPh 65, 1944, 167ss. ad I 31, 2 restituit e Cic. Tusc. I 47).

Ambitus memoriae obliquae operibus grammaticorum et lexicographorum traditae latior est in nostra editione quam in Steiniana, praesertim cum testimonia nonnulla e codicibus adhuc publici iuris non factis addamus. inter quos imprimis memorandus est Darmstadtensis **D** (v. p. XLVI); commemoratio locorum Herodoteorum in eo passim dispersorum plerumque ad res grammaticas pertinet fitque ad modum generis lexicographici et dialectologici. eo maius est momentum memoriae Darmstadtensis, quod fons eius Vaticano **D** magis affinis esse recognoscitur quam cuiquam Romanae stirpis codici. eius rei duae haud absurdae iudicabuntur causae: aut schola quaedam grammaticorum etiam post saeculum XI (haec enim est aetas Vaticani **D**) viva hoc codice nitebatur aut (quod veri similis mihi videtur) antiquior olim exstitit doctrina grammatica cum uno e Vaticani fontibus conformis, quae in excerptis Darmstadtensibus subsedit. quod si verum est, meliore nunc observamus luce illam inter **JR** et **D** affinitatem: grammatici illius manus, quae in archetypo **JRSV** ad quandam de dialecto doctrinam nuper formandam intervenit (p. XXXIX), eadem vel agnatissima quidem est illi, cuius operis residua adhuc in Darmstadtensi leguntur. optime hoc exemplum monstrat, quanto usui sit obliqua memoria ad rationem stemmatis memoriae directae patefaciendam.

Praeter Darmstadtensem e grammaticis et lexicis Steinio nondum notis adhibui testimonia haec:

1) quae recentissime sunt edita a v. d. Erbse in *Untersuchungen zu den attizistischen Lexika*.

2) memoriam *Λέξεων Ἡροδότου* quam amplissime e codicibus (v. p. LXVII) excussam et collatam edidi in grammatica mea 218ss.; traduntur illae vel ordine alphabetico vel secundum ordinem locorum seriatim conscriptae. varietas lectionum, quae in lexicis patet, saepe eadem est quae stirpes codicum seiungit. cum *λήμματα* plurima ante Gregorii Corinthii aetatem sint conscripta, immo vero antequam vetustis-

simi libri accentibus spiritibusque essent muniti (qua de re ampliora dixi in grammatica mea 221ss.), potissimum ibi habemus indicium divisionem stirpum in summa antiquitate esse ponendam (sed v. quae de memoria papyrorum diximus p. XLIV). huc accedit quod pars τῶν λημμάτων minus ad interpretationem iuvant quam eandem ipsam varietatem lectionum notant qua stirpes inter se discrepant (cf. I 215, 1, II 28, 5).

3) Manuelli Moschopuli περὶ Ἱάδοϋ tractatum ad fidem codicum (qui p. LXVII enumerantur) edidi. cuius tractatus disputatiunculae cum non ad certos aliquos locos pertineant, sed de universo sermone Herodoteo et Homérico agant, eius 48 paragraphos initio Historiarum praemisi potius quam singula ad locos pro exemplo laudatos adnotarem. alia quoque est eius rei causa: est enim ille tractatus aliquot codicibus Herodoteis adiunctus ita ut illorum codicum librarii normas scribendi e regulis Moschopuli ad orthographiam spectantibus peterent. triplici forma vel potius exemplaribus tribus tractatus erat memoriae transmissus, quorum unum quidque in codicibus compluribus exstat. Moschopulum edens operam dedi ut quae inter illa intervenit ratio praelorum typis exprimatur: tres memorias ita superposui, ut, quae primae et secundae sunt communia, ex erectis typis recognoscantur, varicantibus autem litteris ea quae habet et secunda et tertia, e quo apparet verba varicantibus typis erectis impressa in omnibus inveniri exemplaribus. lineis ad libram ductis differentias textuum vel omissiones vel additiones signavi; ubi deest linea, textus inferior a superiore non distinguitur. antiquissimum exemplar et primitus conscriptum, quod non exstat quidem, ex quo autem omnia exstantia derivari possunt, mihi videtur illud fuisse quod varicantibus erectis litteris legi potest, continebatque, ut videtur, commentatiunculas collectaneas ad dialectum fortasse ab ipso Moschopulo conscriptas. quoad stemma memoriae Herodoteae, haec docemur: secundum et tertium exemplar Moschopuli (neque vero primum, quod per se ipsum in collectaneis grammaticis exstat) codicibus Musas integras continentibus additum est; secundum enim, quod fortasse ad usum librorum Herodotum tradentium aliquantulo auctum et mutatum est, una cum lexico invenitur in Ambrosiano I 23 sup. et C 82 sup. et Neapolitano III. B. 3, tertium autem in Palatino 215 et., quod multo maioris est momenti, in Sancroftiano S. qua ratione codices Herodotei inter se cohaereant, iam ex illis ipsis cognovimus, sed cum differentia memoriae Moschopuli in uno vel alio codice index separationis ramorum sit censenda, hinc plura et accuratiora de stemmate colligere possumus; imprimis docemur Moschopulum ramo SV post archetypum esse additum, cum non idem exemplar tractatus περὶ Ἱάδοϋ subicit Sancroftiano et Ambrosiano

I 23 sup., cuius de affinitate cum SV, sed cum codice V potius, iam supra (p. XLIII) egimus. Neapolitanum III. B. 3, quem p. XXVIII ex Ambrosiano C 82 sup. diximus esse descriptum (cf. etiam varietatem lectionum in Moschopuli §§ 3, 5), cum illo commune habet Moschopuli exemplar secundum. ubi non concurrit Ambrosianus I 23 sup. cum Neapolitano, saepe Ambrosiano C 82 sup. est similis.

4) Illa pars tractatus *περὶ διαλέκτων* a Gregorio Corinthio conscripti, quae de Iade agit, quamvis Steinio credo non ignota fuerit, tamen in eius editione non memoratur. ubicumque in nostra Gregorium laudamus, paragraphorum numeri ad caput *περὶ Ἰάδος* spectant; neque tamen omnia praebemus, sed illa modo, quorum consimilia vel in Moschopulo vel in lexicis leguntur. continet Gregorius (ut antiquiora Moschopuli exemplaria) non Herodotea tantum, sed etiam Homerica; exempla Herodotea in paragraphis continuis e locis Musarum iuxta positae et arte cohaerentibus petita sunt, ita ut si non chrestomathia eum existimes nixum opus suum conscripsisse, *ἐπιτομήν* quidem de dialecto voluisse conficere ad usum discipulorum chrestomathiae auxilio instituendorum. Gregorii paragraphos Moschopulo magis affines velut testimonia secundaria ad Moschopulum praebebimus; ubi autem a Gregorio exemplum e certo quodam Historiarum loco affertur, illo loco Gregorium iterum adnotabimus. cetera Gregoriana omnia et imprimis glossae, quae cum *Λέξεων* notitiis artissime cohaerent (cf. grammaticam meam 221ss.) et per opus passim dispersae sunt, ubique ad locos adnotantur. etiam notandum est Sancroftianum S praeter Moschopulum tractatum Gregorii continere.

Aliquanto minoris ad textum recensendum vel ad stemmata constituenda memoriam secundariam extra grammaticos vel lexica traditam aestimamus; illos quidem dico locos, ubi Herodoti nomen non explicite memoratur. quibus verbis vel additis vel omissis vel transpositis vel mutatis discrepat scriptor a codicibus vel eorum parte, ad varietatem textus constituendam non nitimur nisi memoria codicum; verba rerum scriptoris eadem ratione eisdemque causis inter se distant quibus variae codicum lectiones solent. ea quidem tantum condicione deliberare licet, utrum fons obliquus an codices Historiarum meliorem tradiderint textum.

Huius rei ut afferamus exemplum, Blake (AJPh 65, 1944, 167) e Ciceronis (Tusc. I 47) *veste posita*, quae verba Herodoteo *ὑποδύντες* (I 31, 2) respondent, olim ab aliquibus librariis *ἀποδύντες* esse scriptum hoc pacto recte iudicat, quia permulti sunt loci, quibus *ὑπο-* et *ἀπο-* inter se variant.

Antiquissimis iam temporibus scriptores de rebus gestis, litteris, religionibus, rebus naturalibus, orbe terrarum agentes sua ex Herodoto

PRAEFATIO

hauriebant. illa quamvis non sint genuina Herodotea verba neque nomen nostri nisi raro memoretur a scriptoribus, librariis veteribus non erant ignota, acciditque hic illis, ut illorum scriptorum verba in textum Herodoteum irreperant, e. g. fortasse I 31, 3 (etsi textum mutatum praebere non erat librariorum consilium), cum planiora vel magis explicita legerentur in alio scriptore quam in Herodoto vel cum librarii iure se facere existimarent efficientes ut textus nostri verbis illorum sit similior, praesertim cum ille scriptor doctus maiore laude et opinione frueretur quam Herodotus. notum est exemplum Theophrasti, cui iam antiqui probrum obiecerunt quod quaedam ex Herodoto petivisset. si quo loco in textu codicibus Herodoteis tradito verba leguntur e grammatica vel syntaxi difficillime probanda adque eundem locum se rettulit auctor aliquis e veteribus (cf. II 92, 2–3), locum sanare nobis licet hoc iudicio, textum ex exemplo auctoris posterioris vel fontis ex eo descripti esse mutatum. neque tamen sine maxima severitate maxime rigore tali iudicio est utendum; rarissimis ergo locis id admisimus, singulo vel binis in unoquoque libro, nullam iam aliam sperantes rationem sanandi, ne in suspicionem verborum nostri ex auctoritate veritatis historicae, geographicae, naturalis, religiosae corrigendorum veniamus.

Ita I 147, 2 verba εἰσὶ δὲ πάντες Ἴωνες, ὅσοι ἀπ' Ἀθηνῶν γεγονῶσι καὶ Ἀνατολίᾳ ἄγουσι ἐορτήν· ἄγουσι δὲ secludenda censuimus minime illa ratione quod quae restant magis consentanea videntur quam quae in codicibus leguntur, sed quod illa unica forma genetivi pluralis in -ῶν (nusquam alias inventa in nostro) et vox ἐορτήν (quod minime cum editoribus licet in ἐορτήν Iade melius aptum mutare) facillime e Plutarcho, qui de Hdt. mal. 19 simillima verba pro explicatione ad Herodotea addidit, vel e simili fonte potuerunt peti vel derivari.

I 32, 9 librarius codicis V extremis litteris ζ vocum ὥς βασιλεύς erasis lectionem Stobaei memoriae adaequavit; cur codicum memoria una conservanda sit, in studiis I. L. Seeligmannio dedicatis, Hierosolymis 1983, I 505ss. explico. iam a prima illas litteras existimo manu esse erasas, cum idem V proximo loco (I 32, 6) primitus ἐπιδεδύεται (cum parte Stobaei codicum congruens) plane habuerat, cuius v ad normam codicum Herodoteorum aliqua manus post delevit.

Nunc de eo agamus, quo loco potissimi excerptores in stemmate ponendi sint. de illis nihil illius modi suspicamur quod de rerum scriptoribus; fuit enim penes excerptorem aliqui genuinus et integer textus Herodoti, qui fortasse e stirpe memoriae nunc iam perdita erat ortus. de singulis igitur collectaneis quaerendum est, habeantne aliquod ad stemma constituendum momentum; si qui excerptor recensionem textus neque sui generis neque alias ignotum patefacit, tamen certam quandam stirpem memoriae suo tempore exstitisse ostendit.

De florilegiis est agendum primis; inter ea est distinguendum, quae proprie Herodotea sunt et de eo uno petuntur, et ea, quae, sicut Stobaei

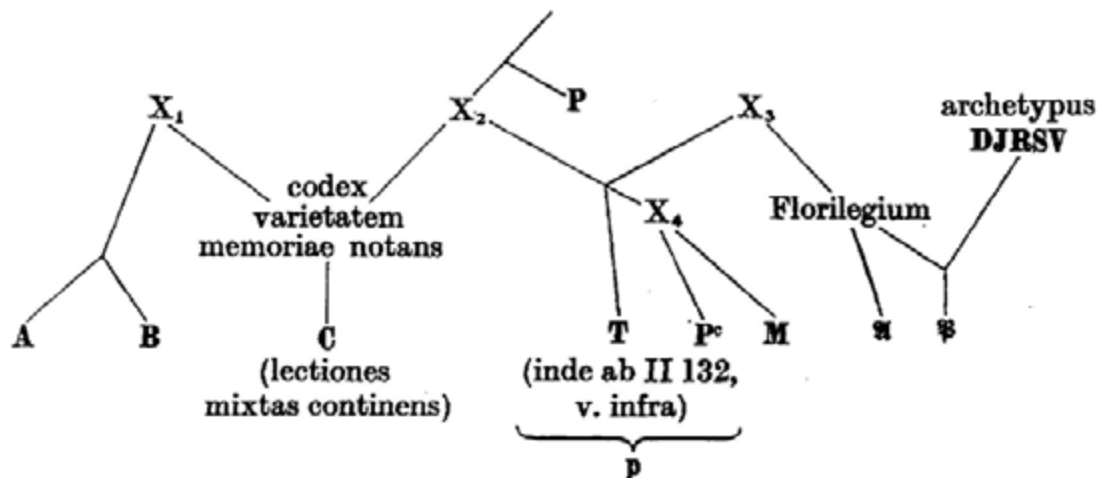
florilegium, Herodoti locos inter verba multorum aliorum auctorum ad argumenta humana vel philosophica tractanda afferunt.

Plurima docemur ad memoriam nostri e florilegio Athonito — Parisino, de quo supra (p. XLIV s.) egimus.

Hemmerdinger (CQ 2, 1952, 98) excerpta Parisina cum codicibus CP artius quam cum codicibus AB cohaerere demonstrat, cuius rei tamen explicationem affert libros CP² e fonte et a B et a D simul derivato esse ortos. nos etsi codices CP potius codicis T quam codicis D propinquos esse recognovimus (id est, ubi T non libris AB affinis est, sed codici D), ne minimi aestimemus illam Hemmerdingerii sententiam eum ramum memoriae, ad quem florilegium pertinet, certo quoque loco in stemmate esse ponendum. conferantur haec:

II 35, 3 *χερών* CDTM $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$ Stob. *χερών* cett.; III 119, 4 *βασιλεὺς ἐκ πάντων ἑνὸς τὴν ψυχὴν, αἰρέομαι* M $\mathfrak{A}$ *βασιλεὺς ἑνὸς τὴν ψυχὴν, αἰρέομαι ἐκ πάντων* ABDSTV $\mathfrak{B}$ *βασιλεὺς ἑνὸς ψυχὴν, αἰρέομαι ἐκ πάντων* CPp *βασιλεὺς ἑνὸς τὴν ψυχὴν, αἰρέομαι ἐκ πάντων* R; III 119, 6 (v. p. XXXIII) *ζώντων* codd. plur. *ζώντων* T *ζούντων* M $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$; III 119, 7 *δν* M $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$ *τόν* cett.; III 139, 2 *τις τοιήδε* codd. plur. *τοιήδε* $\mathfrak{A}$ *τοιάδε* $\mathfrak{B}$ *τοιήδε τις* M Ald.; III 140, 3 (cf. p. XXXIII) *ὦν* codd. plur. *ὄν* $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$ om. M; III 148, 1 *ἀνεκέλευεν* CTM $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$ *ἄν ἐκέλευε* cett.; *αὐτῶν* om. M $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$; III 151, 2 *ἄν* om. TMp $\mathfrak{B}$ hab. $\mathfrak{A}$ rel. vocem, quae aliis codicum stirpibus alio loco scripta est, omnino omiserunt M et florilegium: IV 166, 2 *μιν Δαρειός* ABT *Δαρειός μιν* PDRSV *μιν* om. $\mathfrak{A}\mathfrak{B}\mathfrak{M}$; florilegium solum illam omisit IV 161, 4: *ἐπὶ παντὶ γὰρ* codd. plur. *γὰρ ἐπὶ παντὶ* M *γὰρ* om. $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$. cf. III 14, 10; 22, 4, IV 2, 3. 4.

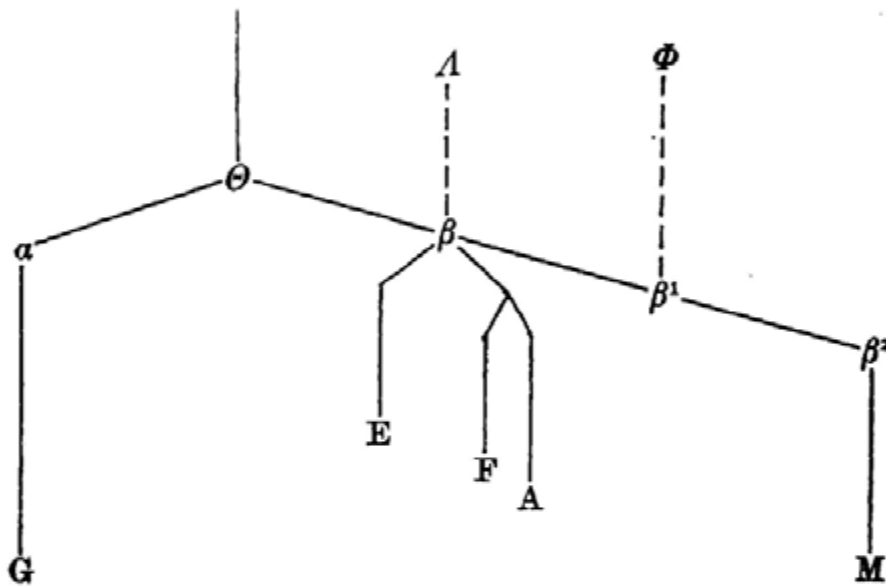
Ex his exemplis, quae codicem M (in aliquibus partibus Musarum etiam T huc pertinet) cum $\mathfrak{A}\mathfrak{B}$ vel etiam cum CP¹ cohaerere ostendunt (quod Hemmerdingerii opinioni non est nimis alienum), inter libros, de quibus pendet illorum codicum fons, unum fuisse colligimus, qui ex eadem stirpe ortus erat, e qua fons excerptorum florilegii. quod delineatione describamus sic:

PRAEFATIO

Notandum est etiam ἐπεθύμῃσε quod TM cum Suida commune habent (pro ἐπεθύμει) III 127, 1, cum Eustathio IV 184, 3, cum Aristotele IV 192, 1.

Iam his temporibus scimus effectum stirpium memoriae perditarum in libris adhuc exstantibus a lateribus, ut ita dicam, mutatis atque formatis perpetuari, sicut speciem codicum P^cpM(T) a X₂ una cum X₃ esse determinatam videmus. huius simillimum delineavit stemma de memoria Thucydidis agens Kleinlogel, Geschichte des Thukydidestextes im Mittelalter, Berolini 1965, 188:

Interdum florilegium memoriam sibi propriam et ceteris stirpibus alienam tradere clarissime patet:

III 119, 4 ἀπεκρίνατο ΑΒ ὑπεκρίνατο ABCM ὑπεκρίνετο rell.; III 78, 3 συνεσπίντουσι et συνεπιπίντουσι olim exstitisse ex his colligitur: συνεσπίντουσι MPDT συνεσπίντουσιν AB (quorum ἡ ἐφελκυστικὸν ante consonantem positum e συνεσπίντουσι conicio ortum ad συνεπιπίντουσι a codice S praebitum fortasse spectante) συνεπιπίντουσι Β, e quo συνεπίντουσι absurdum ex haplographia ortum est in codicibus CRV, denique συνεπεισπίντουσι Α (quod e notatione varietatis συνεπιπίντουσι censeo natum).

Multo minoris quam florilegia ad stemma constituendum aestimanda sunt Constantini Porphyrogenneti excerpta (de quibus v. supra p. XLVI.), quippe quae non nisi iam satis noti memoriae rami partem capiunt. Zosel in dissertatione supra (p. XLVI) laudata haec delineavit (17):